

II

I

К
Н
С

ДРАМСКА БАШТИНА

Милорад Поповић Шапчанин

ДУШАН СИЛНИ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

До сада објављено:

Књига 1

Јоаким Вујић
ШНАЈДЕРСКИ КАЛФА
(1960)

Књига 2

Бранислав Б. Нушић
ИЗА БОЖЈИХ ЛЕБА
(1964)

Књига 3

Бранислав Б. Нушић
NE DÉSESPÉRÉZ JAMAIS!
НЕ ОЧАЈАВАЈТЕ НИКАД!
(1989)

Књига 4

Бранислав Б. Нушић
ПРЕДГОВОР
(1992)

Милорад Поповић Шапчанин

ХРОНОЛОГИЈА ИЗВОБЕЊА

Народно позориште у Београду

ДУШАН СИЛНИ

драма у пет чинова

Премијера:

14. април 1890.

Режија: Тоша Јовановић

Музика: Даворин Јенко

Репризе:

15. април 1890.

15. јун 1896 (Једна слика из трећег чина)

Милорад Поповић Шапчанин

ДУШАН СИЛНИ

Драма у пет чинова

Сврших 27. септембра 1887.
На Источном Врачару, у Београду

Лица:

ДУШАН СИЛНИ, цар српски.

ЈЕЛЕНА, његова жена.

СИМЕУН, назван Семша, царев брат.

ТЕОДОРА, царичина сестра.

ВРАТКО НЕМАНИЋ, велики жупан.

МИЛИЦА, његова кћи.

ПРИБАЦ ХРЕБЕЉАНОВИЋ, велики логотет.

ЛАЗАР, његов син, ставилац на двору.

ОЛИВЕР

ВУКАШИН

ДЕЈАН

ХРЕЉА ДРАГОВОЉА

АНДРИЈА МУСАЋ

властела македонска и влахијска

БРАНКО МЛАДЕНОВИЋ, господар Дрсиче и Липмана,
севастократор

АЛТОМАН, господар Ужица и Рудника.

БРАНКО РАСИСАЛИЋ, господар Кучева и Браничева.

ВОЗИСЛАВ ВОЈИНОВИЋ, кнез Хумски.

Властела рашка или српска

САВА КАЛУБЕР, позније Сава Н. српски патријарх.

МАНУИЛО МОСХОПУЉА, челник.

КАНТАКУЗИН.

БАК.

ПЕТАР, бискуп папски.

ПАТРИЈАРХ ЈАНИЋИЈЕ, српски.

ПАТРИЈАРХ СИМЕУН, бугарски.

ПРОТА светогорски.

ПОСЛАНИК дубровачки.

ПОСЛАНИК дубровачких насеобина.

ПОСЛАНИК млетачки.

ПОСЛАНИК млетачких насеобина. (не зна да говори)

Вод саксонских колонија.

ПАЛМАН, вођ германске страже.

КАЛУБЕРИ — светогорски. Певци. — Стража германска. — Народ.

ЧИН ПРВИ

Дворана византијско-романска. На задњем стубу десно, Богородица троручица с кандилом пред њом.

Појава 1

(Теодора и Милица. Обе се занимају везом)

Т. Ја сам већ готово болесна од нестриљивости.

М. Ја не.

Т. Једва чекам да стигне наш велики гост.

М. Кантакузин?

Т. Јест. На састанку, на Пауну пољу, уречено да походи наш двор. Зато царица похита да га дочека. Сви ћемо обући свечано рухо. Које ти радије облачиш: српско или грчко?

М. Наше.

Т. А ја грчко. Ето сам Бугарка, а чудо волим све што је византијско. Можда зато више марим и нашу господу... али, чекај, право да ми кажеш, што ћу те питати.

М. Да чујем.

Т. Коју господу више волиш, српску или македонску?

М. Српску.

- Т. А ја македонску. Јеси ли била кадгод у Византији?
 М. Никад.
 Т. А у Солуну?
 М. Ни тамо — само у Серезу.
 Т. Серез је мали трг према овим царским градовима. Кад год затворим очи, а ја сањам о њима, па и нехотице се запитам: Теодоро, зашто ниси Гркиња? Би ли и ти волела да си Гркиња?
 М. Не.
 Т. Да ти није од српске господе већ ранио срце?

(Појави се у дну ставилац* Лазар. Видев Милицу, стане. Погледи им се сусретну. Он, од Теодоре немишен, ишчезне. Милица спусти очи.)

- Т. Ти им не одговараш?
 М. Не одговарам.
 Т. И ћутање је одговор. Ако се мене бојиш, можеш слободно отворити кљуњић, плашљива голубице моја. Ја сам одавна готова са својим златним мрежама; чим их хитнем, довршен лов. Ако би те занимало, могу ти поверљиво и пришапнути. Ко се боји, тај се поштама тајнама; ја се не бојим, и ево ти говорим отворено: ја љубим.
 М. (Радознало и плашљиво). Љубиш?
 Т. (Иронично смешећи се). Опрости ми, употребљени израз рђав је. Јасније говорећи: бацила сам око на Семшу.
 М. Царева брата?
 Т. Јест, и он ће бити мој.
 М. А љубиш ли га?
 Т. За сад још не могу казати: да. Кад време и на то дође, ако ме буде заслужио, и волећу га. Дотле не пристоји се нама, великим властелинкама, ограничавати слободу наших срца. Обавезе срце понижавају висину достојанства, а често — досадне су. Мој ти савет: не приноси срца на жртву — никоме!
 М. (Испусти вез)

- Т. Подигни га, подигни! Али, ако је и твоје срце случајно склизнуло на низину, дигни га! Кад је уз нас независност, онда су наша освајања успешна. Дај ми руку; свако је предузеће јаче у савезу.
- М. (Непомично гледа у вез).
- Т. Добро! Сваки по свом нахођењу. (Подсмешљиво). Одох царици. (Оде).
- М. (Скочи) Ужасна девојка! Гле како рије у мени њезина отровна реч! (Стане пред икону и скрсти руке).

Појава 2

(Милица и Лазар)

- Л. (Приближи јој се и пажљиво и лако спусти руку, на њезино раме). Милице!
- М. (Тргнув се, окрене се. Видев Лазара, лице јој добије блажен израз). Ти овде! Мољак се богоблаженој, да ми помогне; (Све веселије) ти си овде, све је прошло, не бојим се више... је ли, Лазаре, реци ми: има ли на свету истине?
- Л. Истине, та истина је љубав.
- М. (Радосно) Наша љубав?
- Л. Јест, наша љубав!
- М. (Обори очи)

Укаже се монах Сава.

Појава 3

(Сава, Милица и Лазар)

- С. Да сте благословени, децо. Изабрали сте најбољег саветника. Она ће вам бити и најпоузданија помоћница — молите јој се! (Поклони се икони Богородице. Милица и Лазар прилазе му руци.) Је ли стигао Краљ?

- Л. Јутрос.
- С. А Краљица, а Кантакузин?
- Л. Сви су овде. Још који час, па овде настаје свечано примање.
- С. (Незадовољно). Свечано? (Седајући). Само на тренутак да одморим утрућене кости, које од јутрос пешаче... Име твоје младићу?
- Л. Лазар, ставилац на двору.
- С. Син?
- Л. Властелина Прибца.
- С. А ова владичица (тражећи Милицу очима)?
- Л. Моја Милица (тргне се) кћи властелина Немањинћа Вратка. (Тражи је и он очима). Ето, нема је.
- С. Најлепши је девичански украс стид. Јесте ли верени?
- Л. Све — само да омекша противљење њезинога оца.
- С. Противљење? ... Реци искушење ... све што није победоносно пропутовало кроз тесну и стрмениту клисуру искушења, није очишћено, није стално ... (Устајући) Враткова соба?
- Л. (Показујући му) На ова врата.
- С. (Показујући палицом на икону). Само и даље молити Богородицу и матер света! (Полази)
- Л. Ко си ти, оче?
- С. Живи прах ... испашталац грехова којима није виновник ... Рече овамо?
- Л. Тамо.

(Сава оде)

Појава 4

- Л. (Опази Припца, који улази). Отац! (Приђе му руци). Ти овде?
- П. Синоћ доцкан стигох из Прилипца. Ево ти поздрав мајчин — појас који ти је сама везла. Где је Вратко?
- Л. (Показујући). Тамо — с калуђером.

П. Монах Сава, кога позвах ја (за се). Послушао ме је.

Л. Ко је тај црноризац?

П. Пријатељ, који се за све нас Богу моли. Кад год му изађеш на сусрет клањај му се дубоко!

Улазе српска господа.

Појава 5

(Прибац, Бранко Младеновић, Бранко Расисалић,
Алтоман, Војислав Војиновић)

Б. М. (Који се први појави). Стој!

Пр. (Погледав их мирно, после мале почивке). Мене тражите?

Б. М. (Оштро). Тебе!

Пр. Удаљи се, сине! (Лазар оде). Мене тражите? (Стане међу њих). Пред вама сам, господа!

Б. М. Шта значи овај преврат у двору?

Пр. (Мирно). Преврат?

Б. Р. Обесвећивање старине!

А. Увреда прецима!

В. В. Срамота потомцима!

П. Господа, помогните ми да вас разумем.

Б. М. Шта значе ове данашње новине? Ово није империја византијска!

Б. Р. Још не суде овде Палеолози!

В. В. А, ваистину, неће ни Кантакузини!

П. И ја с вама велим: неће.

Б. М. Зашто порушисте стари дворски ред? Још од Првовенчаногa благочастиви се пише краљ, а већ неколико повеља видех у логотета, и на њиме стоји василевс.*

П. (Мршти се, али ипак хладно). И то вам буни крв? Оставите ту красну срибу за други пут!

Б. Р. Ругаш нам се, старино?

- П. Не! Гневни сте, па вам се у магленој души привиђа.
- А. Још ћеш рећи да су и ове нове уредбе привиђања?
- П. Нове уредбе? (С мало жестине, па одмах, савладавши се, мирно). Не рекох ништа.
- Б. М. Кад лукавство ћути, грми истина! Зар не вређа твоје старо уво, кад чујеш; зар ти не мркне вид, кад видиш ову мрзост, ово досељавање ту-бинштине у нашу државу? Што на двору светост беше још од Немање и Саве, зар је данас изгубило сјај? (Показујући икону). Зар вас није стид од ове свете Троручице?
- Б. Р. Која ће можда још сутра уступити место каквој грчкој Панагији.
- В. В. Купљеној за српске перпере!
- П. Господо, уморан сам, потребан ми је мир.
- Б. М. Мир је давно у гроб легао, сахраните га ви! Ко мари за спокојство у српским земљама?
- П. Не говорите тако...
- Б. М. Говоримо, и говорићемо тако! Памтите ли још да има српска земља Босна, да у њој седи бан, који се руга свима нама, и теби, и Вратку, и Краљу? Јест Стеван Котроманић, упорник и отпадник, рије и јавно и мучки, док једног дана васколики не стремкнемо у његове ровине. Знаш ли то, велики краљев саветниче?
- П. (Оборив главу). Знам.
- А. Доминиканци и Фрањевци роје се као стршљенови...
- Б. Р. Па Богомили!
- В. В. Па папин инквизитор!
- Б. М. Јест, отац Фабијан, који не избива из Бобовца! Тек што није стигла вест: бан босански, Стеван Котроманић, примио римску веру.
- П. На жалост, тако је.
- Б. М. Па кад је тако, што седимо ми, или не — шта радимо ми?
- А. Пребијамо се по Македонији и Албанији, као блудни синови!

- Б. Р. Освајамо, а нас ето освојише у двору Македонци.
- В. В. И Албанити ...
- Б. М. Шта ће овде та нечиста крв, ти странци, ти ... не знам како ни да кажем? ...
- Б. Р. Влахобугари!
- А. Све, само не чланови српске господе ...
- П. Не тако нагло, ни немудро, ни жестоко ... Краљ је велик, и силан, и мудар ...
- Б. М. А његови саветници? Шта ради Прибац, уваже- ни логотет ...
- П. Рекох, уделите ми мир ...
- Б. М. Шта говори жупан Вратко, најодличнија стари- на у лози Немањића? Ћутите, жмурите! Увили се у покорност, опасали кукавичким ћутањем! Чује- те ли, видите ли ви?
- П. И чујемо и видимо ...
- Б. М. И пуштате да се чини лом ... покор, који гне- ви муње у гробовима њиховима. Шта значи овај долазак Кантакүзинов?
- П. Питај Оливера!
- Б. М. И Оливер, и Деан, и Прељу и сва та довеже- на господана не тичу се нас; тебе ми питамо, тебе друга отаца наших, тебе велики господине лого- тете ... или је можда долазак Јована Кантакүзи- на тајна?
- П. Гост.
- Сви. И ништа више?
- П. Ја јасно рекох: Краљев гост!
- А. И за љубав њему избаците из двора стари оби- чај? Крв јурне у главу, обневидим, кад помислим на јучерањи дочек. Стари закон вели: властела срета краља сишав с коња, одмах затим слази краљ, целује се с господом у груди, па онда у уста. А видесте ли наше јучерање срамоте? Пос- лазили с коња као отроци, а охоли грчић прође без силажења и без целивања ... Не звао се Ал- томан, ако му још један пут изађем на сусрет.

Б. М. И сад све иде суноврат: знате ли, браћо, како се сад зове велики краљев коњушар — хипокомос!

Б. Р. Како, како!

Б. М. Хипокомос, а краљев пехарник, зове се, чујте само! — емохијар! ... Чекајте још који дан, па па ћеш ти, Војиславе, бити протостратор.*

Б. Р. (Иронично) А ја?

Б. М. (Исто тако) Протоставарије* ...

П. (Устане. Живахно). Горчина, коју кануште на душу, беше пријатан лек: клонуло је отишла. Гледајте како сад право ходим, гледајте! Снага, која је у мени можда на заходу, пламти најтоплијим блеском, осетих како замириса младост: то је ваш дух у мени, племенита господо, ваш дух! (Нестане га међу стубовима).

Б. М. Опасан старац: живи, да доврши пораз наш. Пратимо му траг! Као црв под кором прегриза свезе наше с краљем. Господо, припазимо језике! Ево Македонаца.

Појава 6

(Оливер, Хреља, Деан, Андрија Мусаћ и пребашњи Ушавши, стану на противну страну)

Хреља (Став између једних и других). Данас је тако свечан дан, а ви тако мрки, господо. Кад нећете ви; ја, старац прилазим да вас поздравим. (Пружа руку, коју Бранко Младеновић и његова два друга хладно прихвате). У лицу тако мирни, у понашању хладни, а дланови вам жеравица.

Б. М. Да нам се дотакнеш образа, остио би жар.

Хр. (С чуђењем). Горе вам образи?

Б. М. Јест, ... Од стида! ...

Хр. Стида?

Б. М. И од гнева! Стид, што на своме огњишту постамо тубинци; гнев, што нам отпорне руке везује послушност краљу.

Ол. И мудрост, господо!

Б. М. (Презриво). Мудрост?

Ол. Ви сте први синови краљевства, у вама тече стара племенита крв ...

Б. Р. Народна крв!

Ол. Властела је народ; ако смотрено хори добрим путем, народ је сретан. Држимо се стаза, које пред нама крчи краљ!

Б. М. Које крчите ви!

Ол. Не чините неправде господину краљу. Он је моћ, од које позајмљујемо малену нашу снагу. Његова велика воља нама, верним послушницима, закон.

Б. М. Али је тај закон увек у присном сродству са вашом вољом. Мудри сте господо, али и провидни! Ми вам не верујемо.

Хр. Неправда.

Ол. Не губитак државни. Преполовљено јединство, црвоточина престолу. Желите ли да се сруши — наставимо раздор.

Хр. Послушајмо се, господо!

Ал. А да шта друго радимо: слушамо!

Б. Р. И ћутимо.

Хр. Онда још на часак слушните и ћутните. Ако желите да опет западнемо у облапорну чељуст Византије, онда се разиђимо! Заборавили сте, како суди Грк.

Б. М. Грк је у кући.

(Вратко и монах Сава појаве се на вратима. Застану)

Хр. Кантакузин ха, ха, ха! Император беспрестолни, кога ми ваља да попнемо на постоље. Кога посадимо ми, оном ћемо, кад је непослушан, доле! Чујте, сами смо овде: (тише): Кантакузин је потребан претеча нашег господства у Византији. Само радимо мудро и ходимо сложено!

Б. М. И онда ће, дабогме, Хреља Драговоља, који је сад само протосеваст*, назути црвене сандале и обући ћесарски стихар. Пусто ти је слово, благо-

надлежни ћесаре! (Смеје му се у лице са својим друговима).

Хреља: (Ганут, гледа их подуже). Црвени се надали, стихари, господство, власт? Варате се, племенита господо, варате се! Давна сам прогнао из срца блага земаљска. Ево вам протосеваста бацам под ноге! (Хитне са се отпашни мач). Згазите га! Стајем ли вам на стопе? У моме Риму, у штанини склонићу се и молити Богу за вас! (Полазећи). Збогом! Прошћавајте изнемогломе борцу! (Сви га, међутим, гледају и слушају с изненађењем и чуђењем)

Олв. (Жестоко). Стани добра старино! Прагтање је у твојој руци, у њиховој молби за извину. Толико горчине, господо, и то данас кад у овим узвишеним одајама треба да пева свечана радост! Само непознавање намера краљевих и изопачено схватање свога положаја може говорити тако као ви! Смејати се старини кад вас не вређа — грубоћа и грех! Мени се чини, господо, да сте улазећи заборавили пред вратима стид!

А. Сувише си замахнуо, господине Оливере! (Исуче сабљу) Брани се!

Ол. (Хладно) Зар овде?

Хр. Мене ради? Ја сам звезда која тражи запад свој. Мир међу вама (Оде).

Појава 7

(Вратко, Сава и пребашњи)

В. (Нагло ступи између обојице) Сад је на мене ред. (Алтоману и друговима). Чекам вашу грмљавину. Бутите? Размишљате можда шта чините? Мислите и треба да мислите, не би л' се у главама вашим залегла и која хладнија и зрелија мисао!

Б. М. (Неодлучно) Господине...

В. Нисам господин, нисам властелин, нисам Немањић! Говорите истину: ја сам пред вама демон, одвратан и црн! Све је зло, што није од вас; све пропаст и понор што не потиче из вашег суда. Узмите моје седе власи, па саветујте! дајте ми младост вашу, па да ратујем: обоје — не! Шта ће нам Албанија, шта ли Македонија? Ко пита то господина краља, да није можда какав нови, мени непознати помазаник? Освајамо југ, а зашто не север? Држава у којој је још застало памети, своју велику мисао чува за себе. Цареви и краљеви троше крупне новце, а крупне мисли или не казују никако или само у — свршеном чину! Кантагузин, сутра император византијски, тражи наше потпоре: Зар то није доказ наше живе моћи? Говорите!

Б. М. (Неодлучно) Ту живу моћ, господине жупане желимо сачувати за себе.

Вр. За себе?

Б. М. За нас, за српску властелу. Шта ће на двору и македонска господа?

Вр. Македонска господа? Зар то није наша рођена крв. Врећати их, то је самом себи забадати нож. Краљ је њихов ка' и ваш.

Ал. А Грци, а Албанити?

Вр. Зар је немудро причврстити их за се? Да их одгурнемо од себе — желите ли то? Куда ће презрени и отиснути? Опет у наручја Византији, у недољив савез противу нас.

Б. М. Баш за те нападе од Византије желимо сачувати нашу моћ!

Вр. Реците ми, ко вас данас напада?

Б. М. Угарски краљ.

Б. Р. Рим!

В. И Угри и Рим изгубиће у грамзљивим шакама свраб, кад ојачамо углед нашег самодржавног господина краља. Од како, прогледасмо у овим земљама, сјај нашега двора никад не засија са данашње висине. Вас је издао вид; не бојте се што

ви и не назирете из близа, Угри и Рим виде врло разговетно из далека. Ово је први пут, да император византијски долази на наш двор — шта хоћете више?

Б. М. Али он управо још није цар.

В. (Оштро). Кажем императору! За то јамчим ја, за то јамчи краљ. Шта хоћете ви? Да вам господин краљ добе пред ваш суд, да вам буде парац? Дрзновеност! Или вам се неће гинути? Оставише борбу нама... идите... на част вам ваша крв! Ви сте и рођени за тешњар:* чешите се и гребите по тесним трњацима и клисурама Тривалије! ... За краљеву службу потражићемо и верније и срчаније борце...

Б. М. (Одлучно, ухватив за мач. Исто тако и друго-ви). Ни реч више, господине жупане или ...

Сава (Који је дотле с пажњом слушао, приђе међу њих). Доста! Рђав почетак, сувише крт камен за основ новог царства. Маче у корице (чују се звона) и почните ваш велики рад молитвом небесноме цару. Ко њега нема у својим легијама, повезао је крила својим орловима. Кратка је сила царева земаљских: једини је борац, који увек побеђује, Бог. (Сви побожно приклоне главе).

Појава 8

(Душан, Јелена, Кантакузин, Теодора, Милица, Лазар и остала дворска господа. Пред краљем иде стража Германаца, предвођена Палманом)

Лаз. (објави долазак) Краљ!

Палман: Rex!

(Ушавши, седејају на узвишена места Душан, Јелена, Кантакузин. Ближе престолу заузму места Оливер, Вукашин, Хреља, Деан и њихови другови; даље Вратко, Прибац, Бр. Младеновић и његови другови.)

члановима нашег краљевског дола и нашој великој властели приказујемо нашег великог госта. Кантакузин. Ја, Јован Кантакузин, по милости божијој наследник источнота царства и новог Рима, повељенијем божјим и његових великих светитеља, руковођен богодухновеном моћи наших порфирородних предака, поздрављамо сву господу двора у име велике свете, једнодушне и нераздељиве Тројице, којој се сви подједнако клањамо.

Б. М. (За се). Препредени Византинац.

Д. Краљевство наше широм отворени гостољубиви дом, који се радује милостивом доласку вашег царског господства, порфирородни.

Ј. Све, што наше планине и равни имају најлепше и најмилије, пожуриће се да вас обилато угости. Ваш изненадни долазак, порфирородни, донео нам је неочекиване дане радости.

К. Коју потпуно са вама уживам многохваљена и христољубива краљице.

Бр. М. (Подсмешљиво, тихо, Алтоману). Христољубива! ... Ови Византинци као да се, као ласте, легу под стрехом црквеном!

Д. Цео наш двор вашег царског господства дом; моја велика властела, која нас опкружава, ваши понизни службеници.

(Српска господа мало одвраћају главе с мрким погледима)

К. (Уставши, пружи руку Оливеру). Наш пријатељ Оливер, господар Велеса и његове простране области.

О. Нашег свемилостивог српског краља највернији клетвеник (поклони се Душану).

К. (Пружи руку Хреља). Наш пријатељ Хреља Драговоља, господар Струмице и Мелника.

Хр. (Поклонив се Душану) Послушни клетвеник нашег свемилостивог господина краља.

К. (Упрвци поглед у Вукашина, Душану). Прослављени престо нашег господства кресе најчувенији владооци Македоније и Тесалије.

- Вк. (Лукаво) Владаоци не, ваша царс.
равници само по доброту нашег велик.
на краља. (Поклони се краљу).
- А. (Алтоману и друговима тихо). Наша српска гос-
подства и не види његово грчко порфирородно лу-
кавство.
- Б. М. (Друговима, тише). Стрпљења! Биће дана кад ће
за нас разбирати.
- Б. Р. (Тихо). И ја велим да је све ово обмана.
- Душ. (Показујући на Вратка и Прибца, који се на-
лазе у средини дворане, ближе престолу). Совет-
ници наше краљевске круне; мој велики роџак,
жупан Вратко; Прибац, господар Прибца и Ново-
га Брда.
(Обојица се поклоне)
- К. (Мало охоло). Седином украшене старине, које би
се можда у срцу радовала, кад би краљевство ва-
ше снисходила придружити им и неколико мла-
ђих саветника (погледавши у македонску господу).
- Ј. Савет, који ће краљ умети достојно оценити и ува-
жити.
- Вр. (Иронично). Савет, узвишена краљице, о ком ће-
мо се и ми у нашем савету посаветовати.
- Пр. Све је добро, како заповеди краљ.
- Б. М. (Погледа га, с презрењем). Безвољна хавети!
- Б. Р. Одроде!
- Д. У част нашег великога госта славиће наш двор
свечани пир, на који позивамо и ваша господства.
Наш енохијар (погледавши у Вукашина) побрину-
ће се за најбоље вино кипарско и скадарско. (Ву-
кашин се поклони) А наш краљевски коњушар ...
- К. Хипокомос ...
- Д. Јест, хипокомос постараће се да одабере најлепше
пастухе за трку (Жантакузину). Узвишени гост ће
извинити: наш је хиподром сувише скроман — по-
љана иза бедема градских.

- ... порфирородни починути мало у својим
одајама?
- К. Наше је вашим љубазним наређењима повиновати се.
- (Са узвишених места сиђу се и оду: Душан, Јелена и Кантакузин с пратњом. За њима господа македонска. Вратко и Прибац остану на својим, српска господа на својим местима. Вратко и Прибац брижни и озбиљни)
- Б. М. (Нагло обојици). Што ћутите, што се не мичете? Говорите! Вратко. Наше није свртати с пута којим ходи краљ.
- Пр. Наше је, господо, повиновати се. (Појави се на прагу краљ)
- Б. М. Ко ме? Кантакузину?
- П. Не, краљу.
- Вр. Самодршцу! Где је тај, ком је дужан давати одговоре за своја дела? Може ли бити господара над господаром? Ко господари мени и теби, глава или руке?
- Б. М. Нама господари (опазив краља на уласку) краљ! (Свечана тишина).

Појава 9

(Душан и пређашњи)

- Душ. Краљ и нико други. Ко се усуђује питати зашто Морава тече Дунаву, а Вардар морима? Тако је заповедио Бог. Он је власт своју предао у моје руке и заповедио ми владај! Јесте ли ви сила која ће уставити моју моћ? Ко се усуђује изнад мене дићи главу у земљама мојим?
- Б. М. (и другови) Господару...
- Д. Играте се вихорима, који распирују гнев. Ко сме даље размишљати кад јасно изустим своју реч. Погледи престола даље хитну, него што су уски зеници око ваших тврдињица. Мора ли и он онамо

куда наваљујете ви? Одавна
ма вашим стопама. Куднуо је час, да
стој! Ко се усуди прегазити ивицу данашње на
краљевске заповести — краљевски му суд: прогон-
ство!

Б. М. (Одлучније). Смрт господине краљу, твоја је
ова наша крв! Пред ноге ти полагамо и нашу
љубав и нашу верност, верност безграничну ... али
се бојимо ...

Бр. Р. Страхујемо ...

А. Тишти нас Мачва и Подунавље.

В. В. Босна и Приморје.

Д. Мачва, Босна, Приморје — вас тишти племенита
господа, а да где сам ја? Зар мислите да је мање
племенитости у срцу нашега краља? Кажем вам,
да мој орљи поглед шибаху најдаље даљине. Зар
нисмо сузбили угарскога краља Роберта, кад га
нагна на наше облабезбожни папа Јован XXII?
Зар му нисмо читко показали где су меће нашим
државама? Тишти вас Босна? Дубоко потресла
нашу душу све што тамо чини нехришћански Рим.
И каноник Бобалић, и ланин Хералдо, шта би мо-
гли учинити, да је срце стало и верно у бана
босанскога. Стрпљење, господо властели, стрпљење!
Казна, ма и позније, сүстиће га. Мислите ли да не
пратимо бодро све чине сүпостата* Стевана? Тач-
но бележимо сва његова безакоња, све нападе на
Требиње, Конавље, Гацко, Рудине и Которску об-
ласт. Али вам опет кажем господо: мир, послуш-
ност и стрпљење! Вама је ићи путима које пока-
зујем ја! Сви моји путе воде у Босну — и кад
идем на југ, и кад слазим на исток. Од вас тра-
жим послушност: послушност која не пита, послу-
шност која не поговара! Не усубујте се икад више
изазивати мрштине на моме челу! Чујете ли! сваки
је набор за се по један заптивен оркан — тешко
ономе, на кога излије свој пустоносни гнев!
(Бранко Младеновић и другови поклоне се и уда-
ље).

Д. (Са задовољством гледа за њима). Крви мојих великих предака, како те волим! Познајем вас, орлови моји вазда; сте исти они отпорни и несавитљиви борци...

Прибац. (Поносито и мило). Победиоци са Велбужда.

Д. Јест, сваки је од њих по један лав, који ће рашчупати плен који сам им спремио — Византију!

В. А савез, који утврдисмо с Кантакузином?

Д. Обмана! Што је засењало очи покојних наших великих предака, време је да јасније види њихов потомак. Је ли потписао савез?

В. Не. Кад седне на престо.

Д. Константинов град је још кисео грозд, лукави грчки деспоте! Чујете ли, ја мрзим овог Византинца!

II. Ја сам ти, господину краљу, друг!

В. Смотреност, господару!

Д. Лукава змија, која у кутији пријатељства носи отровну жаоку.

В. Онда је боље било са састанка на Паунову Пољу сваки на своју страну. Имадосмо изговор; краљица ионако полазише у свој род, у Бугарску.

Д. Тако сам хтео ја, тако хтеде краљица. Жељах ближе познати и оценити намере овог властоупца. Краљичин је задатак љубазношћу отворити му уста лукава. Пузи, ласка, дује и свија се, али не проговара порфирородни вук. Питаш што га звах: двор краљева српских, ова мала Приштина, има да наткрили потамнели константинопољски блеск!

Пр. Живео Краљу!

Д. Наш велики праотац Немања и блаженопокојни међу светима краљеви наши задужили су византијске царење; време је да нам се враћају учињене походе. Зар сте заборавили, кад седасмо у планинама, у Радовишту; наши тајно поклисари прекрилише градове. С нама шака најамника из Германије и Италије! Шта радисмо нас тројица, реците!

Пр. Ловисмо.

- В. Али дивљач не; ловисмо наше непријатеље.
- Д. (Смешећи се). И наши тајни хајкачи једног дана нагонише к нама најплеменитију звер.
- П. Главом цара.
- Д. Јест, добе к нама Андроник Палеолог. Сећате ли се, како се приплашисте, храбри саветници моји? Бојасте се преваре, бојак ли се ја?! Видесте ли понизног охолог византијског автократора? Ви се увијасте, ваш господар не! Он ношаше одежде багрене — порфира моја бесте ви! На њему трепташе златоткањи вез — злато моје беше краљице, драги камен — син! Просу је пред нас даре, просусмо их и ми! Донео је у срцу лукавство, понео је страх! Увек си ми говорио, мој велики родаче (Вратку) господство у глави, сила у срцу! Јесам ли те слушао?
- В. (Слежући раменима) Слушао си!
- Д. Имаш право — слушао и не. Кад ме сувише привезасте за старе навике, постах одметник, слушах се сам! Јесам ли осрамотио саветнике, понизих ли круну?
- Пр. Не — вазда победоносни краљу!
- Д. А кад испратисмо царско господство, Андроника Палеолога, пабоше нас у нашем двору, у Сврчину, и Беновљани, и Венеција и поклисари краља угарског. Не побеђује само мач, не брани само лични штит! (Погледавши у наоколо). Загледајте у суседне одаје, и онамо међу стубовима! (Прибац разгледа; тиха пауза).
- Пр. Никога, краљу!
- Д. Сами смо? Овамо! Чујте, трубите и ћутите, док не сване дан, кад ћемо трубом проговорити, да чују и стари и нови Рим! (Свечано). Помоливши се Богу и његовим светлим угодницима и окрепљен великим ходатајством наших светих прародитеља Симеуна и Саве, одлучисмо из неме црпљиве милости божје примити и на нашу главу, и на главу наше вазљубљене краљице, положити венац царски.

В. (С великим изненађењем). Император!

П. (Исто тако). Василевс!

Вр. (К небу). Њиње отпучитајеши раба својега владико...

Д. Још не, велики и племенити мој рођаче... још није за те куцн'о час. (Ухватив обојицу за руке) Ваши савети, данас ми је понајјачи ступ! И наш архијепископ Јоаникије, и архијепископ охридски Никола и патријарх трновски Симеун, и старци наше свете горе атоиске, сви ми изјавише радост и послаше благослов.

П. А васионски патријарх?

Д. Константинопољски још се не одазва нашој краљевској поруци, који му, преко поузданог покличара саопштисмо у тајности... Још ћемо једном опоменути светог оца, па онда, с вама заједно, приступити делу.

Пр. (Брижно и озбиљно). Да не буде, господине краљу, пренагљен чин? Посаветујмо се!

Д. Свршено је. Једини је Бог с којим се у овом делу саветујем.

Вр. (Скидајући калпак). Који траже господа не лишавају се никојег блага.

Д. Бог је моје прибежиште, мој цар. Он ми шаље венац царски: славу државама које је поверио мени и Јелени. Царство је прекид са Византијом, са Угрима, са целим западом! Царство је наша независност, животворна сила, која нас опасавала љубављу и слогом и слива у нераздељиву целину; царство је милост небескога цара, дело ваших мудрих савета и моје непоколебљиве воље! Ходите да се за српско царство, које трепти пред нашим очима, помолимо цару небеском. (Душан и Вратко управу очи к небесима, Прибац склопио руке и оборио главу).

Сава (Који се раније био појавио и чуо последње речи). Ваша је царство земља, моја империја небо. Где год се моли Богу, тамо сам и ја друг. Господе прими нашу здружену молитву! (Прилази икони).

ЗАБЕСА

ЧИН ДРУГИ

(Дворана царичина. Чисто византијска)

Појава 1

(Јелена и Теодора)

Ј. Дакле, ти љубиш Семшу?

Т. То јест, не љубим га.

Ј. Кад га не љубиш, онда си слободна, и то је боље.

Т. Љубим га.

Ј. Како то: љубим — не љубим га?

Т. Не знам, али је, драга сестро, тако.

Ј. Или, можда, што је краљевске лозе?

Т. Можда.

Ј. Аха! (За се). Властољубива, дакле и она ми такмац (Гласно). На двору је и друге господе — Лазар.

Т. Ништи ставилац, па онда дериште!

Ј. Према теби; за коју годину одличан муж.

Т. Можда, али га не волим. Па онда, чини ми се, љуби Милицу.

Ј. (Мало изненађено). Доиста?

Т. Тако мислим.

Ј. А воли ли и она њега?

Т. Мислим.

- Ј. (Задовољно за се). Добро је (Гласно). Реци, би ли могла пружити руку Вукашину?
- Т. Не.
- Ј. Поносит властелин и Кесар.
- Т. Сумњив и лукав. И кад гледа у вас, не гледа вас.
- Ј. Сродство с таквим моћним властелином донело би користи царскоме дому, а теби углед.
- Т. Подајте му Теодору.
- Ј. Цареву сестру — не дозвољава цар.
- Т. А зашто да будем жртва ја?
- Ј. Јер ти желим срећу (За се). Семша мора бити уклоњен. (Гласно). Промисли се.
- Т. И пошто се промислим и промислим, одлука биће Семша. (Пође).
- Ј. Биће Вукашин. Моје је заповедити, а твоје слушати. Нисам навикла икоме с пута склањати се, ни теби, самовољна девојко! (Теодора оде).
- Лазар (Уђе и пријави) велики господин Кесар...
- Ј. Вукашин? — нека уђе!

Појава 2

(Јелена и Вукашин)

- В. (Поклони се дубоко; пољуби краљици руку пошто је принесе к челу) Препонизни слуга краљевства ти!
- Ј. Наш прељубазни пријатељ и понос међу господом нашег краљевског дома.
- В. (Из пристојне даљипе) Бојим се да ме ласкава похвала не понесе.
- Ј. Тако честит муж, не треба да је и сүвише скроман.
- В. (За се). И ја тако мислим. (Гласно). Дрскост је слабост коју најмање трпим и на себи и на другима.
- Ј. Ваша понизност биће једног дана узвишена, за то вам јамчим ја.

- В. Краљице!
- Ј. Дозвољава вам се да изустите: пријатељице!
- В. (Приђе руци). Толика милост.
- Ј. Не, награда за услуге.
- В. Тако незнатне ...
- Ј. Тако верне.
- В. (За се). Добро верује. (Гласно). Признајем срдачне ... извините, стид ме помињати их ...
- Ј. Наше је услуге престолу признати. Краљ је склон благонаклоно примити предлог који сам му поднела: подариће вам сан деспотски.
- В. (Радосно). Како је милостив краљ! Хтедох рећи: како је обилна милост, коју светла краљица излива на мене недостојнога.
- Ј. Ходите ближе! Не доликује тако племенитом мужу носити деспотски венац сам: треба вам друг.
- В. (Лукав смешећи се). Милостива краљице!
- Ј. И рекох у себи: тако заслужном властелину бићу савезница главом ја, да нађемо друга који ће му бити и радост и понос.
- В. Толика милост!
- Ј. И одлучих сродити кућу нашег родитеља с вашом породицом. Надам се, да Странимира доликује дому Мрњавчевића. Како вам се допада наша сестра Теодора?
- В. (Лукаво). Теодора! Заслужује престо (Тргне се) ... хтедох рећи престо љубави.
- Ј. Бити жена такоме мужу — зар то није седети на престолу љубави?
- В. Исужише ласкаво.
- Ј. (Сита увијања Вукашинова). Доста! Чули сте нашу краљевску вољу. Имате се до сутра одлучити; не-престано мислите на Теодору и деспотски сан!
- В. (Лукаво, смешећи се). По заповести, многомоћна краљице.
- Ј. А сад нас оставите на часак, док вас с вашим друговима опет не позовемо, драги господине ћесаре.
- В. (У поласку). А дотле ћемо ми већ наћи нама заменика. (Оде).

Ј. С овим смо готови. Овога морамо што чвршће привезати за наш дом. (Зазвони. Уђе пријавник Германац). Господа, што чекају, нека изволе!

Појава 3

(Јелена, Алтоман, Бранко Младеновић, Б. Расисалић, Војислав Војиновић ушавши поклоне се и стану према краљици)

Ј. (Одмах одлучним тоном). Желели сте говорити с краљицом — дакле!

Б.М. Добосмо, превисока госпођо краљице, с једном претонизном молбом.

Ј. Саслушаћемо је.

А. Тиче се престола.

Ј. Тако?

Б.Р. Круне.

Ј. Наше краљевске круне?

Б.М. За коју живимо...

В.В. За коју ћемо погинути.

Ј. О чему никад нисмо ни посумњали!

А. Па се договорисмо и добосмо до тебе, узвишена краљице, да те замолимо да не даш никоме за нашег живота...

Б.М. (Пресече га). Титрати се круном,

Ј. (Мрко). Титрати? Ко се усубује и изустити само таку неподобну реч, кад се помене круна?

А. Прости светла краљице... али и ми лакомислених људи, без мудрости, можда и без дола чистоте у срцу...

Ј. Добро — и таки људи?

А. Дозвољавају себи непромишљене игре, из рачуна, који не казују, а који се дају с мало размишљања извести...

Б.М. (Нагао, пресече га). Једном речи: Хоће да баце свету краљевску круну наших предака, па да је замене круном грчком, коју они називају царском.

- Ј. Но (Мало опорије) па зар царска круна није света?
- Б.М. За нас не?
- Ј. (Оштро). Ко се усуђује изустити тако нечувену дрскост?
- А. Извини, краљице, није мишљено као што је речено. Изволите милостива погледати на ово питање мало блажим оком: реч је о императорству.
- Ј. (Одлучно). Јест, решили смо се с краљем примити царску круну.
- А. Што нам је на сабору свечано и објављено. Па мислимо, па страхујемо, управо сва српска властела...
- Б.Р. Осим господина жупана Вратка...
- А. Усуђујемо се мислити: да би господин краљ одгодио овај велики чин...
- Ј. (Гневно). Та то је издајство!
- А. Не превисока госпођа Краљице, то је верност и послушност што искрено излази пред владарку, да нас заступи код господина краља.
- Ј. (Јетко- смејући се.) Ја да вас заступам, ја, вас, код краља? (Гневно ходи).
- А. Онда нам остаје да идемо сами и да пред њега клекнемо.
- Ј. Приступ краљу забрањује вам се — удаљите се!
- Сви: Милост, краљице!
- Ј. (Јетко се смеје). И ово су саветници круне!
- А. Не саветници, превисока госпођа; молиоци, безвласни отроци, који желе хранити част престола, који му желе темељитости и збиље?
- Ј. (С ироничним пребацивањем). И ви уображавате да имате збиље и чврстине?
- А. Не... али је Бог одредио пут којим плодови сазревају... а тако велик рад, као што је царска круна...
- Ј. Доста...!
- А. Дозволите: прво корен, па дебло, па поуздане гране, па густо и свеже лисје,....
- Ј. (Нестрпљиво). Па цвет, па род... говорите само!

- А. С вашим милостивим дозвољењем, превисока госпођо краљице...
- Ј. (Нагло). Па какве свезе има све то с проглашењем царства?
- Б.М. Има те: најпре покрити Босну, очистити Подунавље и Мачву од Угара...
- Ал. Утврдити краљеву власт у Приморју, ограничити Сасе и Латине...
- Б.Р. Не дати тим пургарима и боргезанима да преко которскога бискупа увлаче папиштанце...
- В.В. Још мало, па ће овамо преселити цео Рим!
- Ј. (Лупне ногом. Гневно). Ни реч више, ви размажена и изопачена српска господо! (Они покушавају да је ублаже). Рекох ни реч!... Имате право... пренаглили смо... најпре је требало очистити околину двора од таквих усијаних и бунтовних глава, па онда приступити ка великом делу. Али, што је пропуштено, на реду је да се журно поправи! (Покаже им руком да се удаље. Они оду.) Нечувена дрскост! (Појави се пријавник Германец.) Очекујемо господина Кесара с господом. (Кад господа улазе, она гневно ходи, а за тим се нагло устави и погледа оштро.)

Појава 4

(Јелена, Вукашин, Деан и Андрија Мусаћ)

- Ј. Гнев који ми кључа у души, блакне кад опет видим ваша господства.
- В. Милостива краљице.
- Ј. На страну све... хтедох још једном чути вашу заједничку реч.
- Д. Ми смо одлучили.
- А.М. Ми смо сагласни.
- В. Да се проглас царства што брже изврши, да се царским венцем крунишете.

- Ј. (Задовољно). Царским венцем... збиља? (Седајући на столицу. За се.) Колико блаженства у једној јединој речи! (Господи.) Срећан је престо, који је опкружен таквом увиђавном господом...
- В. И има тако високоумну владарку, као што је наша превисока госпођа краљица.
- Ј. (На којој се види да јој ово ласкање годи). Која сав свој сјај црпе из светлости нашег великога краља...
- Д. Великога краља и скоро, ако Бог да, императора.
- Ј. (Са задовољством). Императора! (Брзо се поправља). Лакше, лакше војводе; још је на висини тај велики јад; тек га ваља узабрати.
- А.М. И узабраћемо га.
- В. Само се бојимо...
- Ј. (Нагло устане). Бојите се?
- Д. Па се не поколеба краљ.
- Ј. (Изненађено). Е да? Има их, који веле то?
- В. Не; али је дело велико, а жупан Вратко још се са свим не одлучује. Па Прибац.
- Ј. Прибац? Шта може старац против воље, којом се одушевљава краљ.
- Д. Ништа, превисоко госпођо, али, смотреност није излишна.
- Ј. Имате право; за то сам ту и ја! (Одлучно). Сви противници, велики и мали, имају бити уклоњени! ваше је познати их и ... ви већ даље знате дужности које тако светло отправљате. (Јљупко). С вама је задовољна ваша краљица. Дајте ми ваше руке. Тако! Царска круна, која нас очекује, и вас ће обасјати, верна господо. А сад ми дозволите да се удаљим. Ви останите у двору, вас очекује краљ.
- Лаз. (Спреман за лов). Коњи и соколи спремни? Време је да се полази!
- Ј. Одмах. Да бацим на се ловачко одело! (Палману) Реците хипокомосу, да нам спреми великог зеленка што нам посла игуман нашег маникејског ма-

настира. До виђења господо! (Љубе јој руке). Како је лепо имати уза се своје верне (За се). На Вукашина ћемо припазити. (Палману) Баците на седло скерлетну ашу са златним орловима, што нам посла домесник* из Вонера! (Замакне у своје одаје. Палман изађе на средња врата. Појави се нагло Оливер)

Појава 5

(Оливер, Вукашин, Деан и пребашњи)

- Ол. Пре него дође краљ, желим једну реч: шта мисли краљица?
- В. (За се). Да л' да кажемо све? (Гласно) веома је лако сазнати њезине намере?
- Ол. Шта? Противна је царству?
- В. И јесте и није. У осталом, изметнула се неочекивано и удаја Теодоре.
- Д. (Уплашено). Теодоре?
- В. Да, краљичине сестре.
- Д. А, тако ... добро је.
- В. (Лукаво смећећи се). Спашен си од опасности, али, шта ћемо с царичином сестром Теодором?
- Ол. Наћи ћемо јој младожењу.
- В. (Досетивши се). И то ћу га јој наћи ја. Али, реци ти опет нама: шта мисли краљ?
- Ол. Краљ се не колеба. Ма колико да је смотрен, да размишља, да радо и сумња, ипак му се зацарење допада.
- В. Противно нашем очекивању. Говоримо искрено: ко икад мишљаше тако далеко послужити српскоме краљу. Ми хтедосмо послужит' се њиме, за безбедност наших земаља, а ето смо данас ми савршене слуге његове. А кад се зацари ...
- Ол. Не бојимо се! Царство византијско не да се опоравити. Напори Кантакузина да се утврди на престолу, сумњиви су. Подржавати га до краја, значи

себе излагати, себе и своје земље. И да победи Кантакузин први његови ратови били би на север, на наше области. Да би у миру држали своје државе, потребно је ново царство, за које ћемо се склонити. Ми ћемо око новог императора, а он ће пред нас против Византије.

А. М. Ја све мислим да је то могло проћи и без зацарења?

Деан. Није

Вк. И ја се прибојавам од силе царева. Душан је скован од упорне воље, а властољубив је до крајности! Страхујем. Па моћ госпoде рашке! Ако јој једнога дана подлепнемо, ако је прихвати цар?

Ол. Празан сан. С краљем подижемо царство ми. Његово је слушати нас. Нова царства слаба су; морају се ослањати; Ослонци смо ми. Буде ли сувише тешко, измаћи ћемо плеће. Разумете ли сад? (Обазриво размотривши околo). Безбедност и очајање наше и наших земаља први је; поће ли друкчије, преваримо ли се, ми смо опет ту: онај пада само, који седи скрштених руку.

А. М. Сад ми је разумљиво.

Д. И мени.

В. Немамо се више предомишљати.

Ол. О овом предузећу никоме ништа не трубити изван наших држава.

В. Никоме (За се). Кантакузину сам већ послао улака*; видећу треба ли још коме.

Ол. А сад побимо и спремимо се за крунисање. (Поверљиво). Имам поуздану вест од великог логотета. Ипак, прве плодове царства окусићемо ми. (С лукавим смешењем удаље се).

В. (Идући с осталима, застане на часак сам). И на ове ћемо припазити. Њихова корист није сасвим моја корист; што је њихово, и моје је; што је моје, само је моје. Тако до сад, тако и од сад. (Оде).

Појава 6

(Лазар, затим Симеун)

- Л. (Журно дође с противне стране; стане на врата кроз која одоше господа; подуже гледа). Одоше; једва се једном очистише одаје од ових надувених владарчића. Сад можемо мало и ми наше државне послове. (Отрчи на другу противну страну и руком маше).
- С. (Појави се, плашљиво, иза стубова). Је си ли са свим сам?
- Л. Не бој се! Овамо! Седимо мало овде на ове красне столице. Ко зна, шта ћемо некад бити и нас двојица? Сешћемо овако деспотски, па се намргодити, а дворски ставилци и владичице све ће дрхтати од страха кад нас опазе. Реци ти мени, Семша кад би те запитао господин краљ: шта најволиш? Шта би му ти рекао?
- С. Рекао бих му (Застане). рекао бих му да ... то јест не бих му рекао ни једне.
- Л. Право си казао! Завежеш и пред владичицама, а камо ли пред господином краљем. Али кад смо тако лепо ушли у државне разговоре, реци ти мени: како ти се допада Теодора?
- С. Која, има их две?
- Л. Па сестра краљичина. Видиш, кад би мене питали: која је најлепша на двору, право да ти кажем, рекао бих: Теодора.
- С. А Припчева Милица?
- Л. (Брзо). Разуме се, после Милице. Видиш, господине мој, Теодора је баш као створена за таког човека као што си ти.
- С. Мислиш?
- Л. Не мислим, него ето ти и говорим. Пре свега је лепа.
- С. То јесте.
- Л. Па мудра.
- С. И то јесте.

- Л. Па од старог властелинског колена.
 С. Са свим тако.
 Л. Па што је речита ...
 С. Баш чеках да то кажеш. И за то, што је речита, не допада ми се.
 Л. Говори и грчки и бугарски.
 С. Нека говори и латински — не допада ми се! Ја не марим лов, она воли лов; не марим коње, она по цео дан шврља на коњу; у цркви никада, у врту никада.
 Л. Па ... Кад би били заједно: она мало као ти, ти мало као она, сродили бисте се, ваистину, били бисте красна господа.
 С. Кажем ти: Не допада ми се! За то, за то и за то ... што већ волим другу.
 Л. (Устане, зачуђено). Другу?
 С. Која није ни Српкиња ни Бугаркиња.
 Л. Него?
 С. Гркиња!
 Л. Стани, друже, да се прекрстим!
 С. И ако желиш да знаш која је, могу ти и то казати.
 Л. Е, па молим те, реци ми!
 С. Томанида.
 Л. (Зачуђено). Кћи Ане Палеологове.
 С. (Одлучно). Главом њу.
 Л. Кад ли се, пресветли господине, видесте, кад ли се брже познасте? (Гледа у средње стубове).
 С. Кад смо се видели да видели — свршено је! Ми се волимо, и, ако желиш и то знати: узећемо се.
 Л. Лакше, лакше, соколе мој, има ту још ко да се припита. Ти си краљев брат ... али, (погледајући у средње стубове) шта ме се, најзад, и тиче то, сам расправљај с господином краљем! Али, право да ти кажем: не волим Гркиње.
 С. Говориш из зависти.
 Л. (Иронично). А зашто да завидим? Стари наши велe: Гркиња неће љубави, него власт.

- С. Али ћемо и ми умети бити муж.
- Л. Да круну носиш, да си господин од оба Рима, опет би, драгановићу мој, онамо куда ти покаже њезин онај тако малешни (показне) прстичић.
- С. Лазаре, ти ме врећаш.
- Л. Не врећам, него говорим оно што је бивало и што ће битисати. Зар ниси ништа слушао о Симониди (Погледа непрестано на исту страну). Узми-мо да те твоја драга не би слушала, реци: би ли јој могао (покаже рукама како се заврће шија).
- С. (Храбро). Кад би била непокорна — зашто не?
- Л. То се само тако говори ... ипак ти велим наше су Српкиње боље.
- С. (Увређено) По чему?
- Л. По свему ... само кад проговори као ја, већ ми је милија ... па ако има и мане и мане јој волим ... па ако се и поцаврљамо, препиремо се српски!
- С. Говориш тако, јер не познајеш Гркиње.
- Л. Хладне, строге, надувене, облапорне на новац и власт ... једном руком сеју порок, а другом раздор ...
- С. Лазаре!
- Л. (Подругљиво). Реци: Лазаридес! Ишчупаћу ја из тог племенитог срца лукаву Томаниду. (Погледајући при том на исту страну, опази Теодору и Милицу, које лагано долазе). Ево их, ево!
- С. Ко?
- Л. Теодора и Милица.
- С. Спасавајмо се!
- Л. Куд?
- С. (Плашљиво). Куд било.
- Л. Не бој се! Ако те је страх заклони се за стуб. (Симеун се прикрије) И овај се још нада да ће заповедати Гркињи.

Појава 7

(Лазар, Милица и Теодора)

Л. (Поклони се девојкама). Неочекивано изненађење.

М. А зар ниси погледао на ову страну?

Л. Боже сачувај. Разговарах се са Семшом.

М. (За се). А лепо сам видеела да је на мене погледао.

Т. Рече: са Семшом; је ли Синиша ту?

Л. За сад не, али има могућности да га улввимо.

М. (Непрестано за се размишљајући). Како је краљев двор опасан за младу господу, већ се научио претварати. Од тога ћемо га одучити.

Т. Је ли, Семша, доиста тако плашљив према нашем полу?

Л. (За се). Мало песка не уди! (Гласно). Ко рече то? Склања се до душе, али само за то (Застане) ...

Т. Но?

Л. Што је лукав. Колико изгледа миран и склониг, пун је натучен тајана, и намера замашних и дрских.

Т. Рекосте?

Л. Рекох, и, ако је по вољи, поновићу то још два пут и три пут.

М. Доста је!

Л. То има да ми заповеди Теодора.

М. (За се). Теодора?

Л. (Намерно Теодори јер је приметио да то Милицу љути). Морам признати, боја ваше хаљине врло лепо стоји вашем лику.

М. (За се). И то види!

Т. Заиста?

Л. Па појас! Доиста, морамо се поклонити твоме укусу!

Т. И ти видиш све?

М. (За се). Види и колико не треба (Гледа оштро у Лазара).

- Л. Све што је лепо, грех је да mine неопажено.
- Т. Закон, који и ја поштујем.
- М. (За се). Чак и то! (Почне гневно ходати).
- Л. Гледах те јуче на коњу, мишљах Амазонка!
- Т. Престигла сам два пут краљицу ...
- М. (Плане). И ти си ми красан ставилац. Од кад те тражи краљ!
- Л. (Чинећи се невешт). Тражи краљ. Увек сам послушан, зашто не бисмо један пут били мало и непослушни? Је л' тако, Теодора?
- Т. Хм, хм! Говориш како не мислиш.
- М. (Гневно). Та хоћеш ли већ једном (Сече га очима).
- Л. Одмах, одмах! Реците ми само: Какво сте одело спремиле за светковину?
- М. Тиче л' те се то?
- Л. Видите, ја смо и Семша ...
- Т. Синиша? Реци ми право: куд је побегао? (За се). Тражим га непрестано, а све бега од мене. (Гласно). Хајде поћи за њим у лов, и ако га жива ухватиш, доведи га.
- Л. Везана?
- Т. И то, ако би било погребно.
- Л. Одох! (Полазећи, љубазно се насмеши на Милицу).
- М. (За се). Једва један пут.
- Т. Рекох: хоћу Семшу.
- М. Краљев брат девер је твоје сестре: црква не допушта.
- Т. Црква ће зажмурити.
- М. Али, ако не усхте?
- Т. Успротиви л' се наша, не ће црква охридска. Митрополит Грк мора како заповеди краљ. Велика будућност прати Семшу: ту будућност желим имати у својим рукама. То тражим и ништа више .. Пст! Ево их!

Појава 8

(Лазар, који доведе Симеуна и пребашње)

- Л. Ако не бисте нас одагнали, готови смо остати поред вас.
- Т. (Не дижући се са столице). Ако је вама угодно, зашто не. Је л' тако, Милице?
- М. (Потврди само махањем главе).
- Т. Видевши нас, журно си се удаљио, Семша.
- Л. Вараш се, није се удаљио.
- Т. Онда је побегао; тим горе.
- Л. Треба га казнити.
- М. Али не дам ја.
- Л. (Синиши). Захвали јој на помиловању.
- С. (Поклони се мало неспретно).
- Т. Ал' не праштам ја. Чујеш ли нас, Семша, бити тако неуљудан, не пристоји велику властелину, као што си ти. Мораш ми исповедити срцбу која те одводи од нас.
- С. (Зачуђено). Срцбу.
- Т. Срцбу, мржњу, одвратност, речју оно, што те приклања на бегство од нас.
- Л. (Изменивши поглед са још срдитим погледом Миличиним). Са свим је тако, мора вам се исповедити ... чујеш ли ме, Семша, прићи Теодори на повест ... ако смо вам, можда, сметња ...
- Т. (Нагло устане). Овамо руку Семша! (Он јој пружи руку неодлучно). Вас двоје припазите да нас не изненаде господа, или краљ. Ми одосмо тамо (показне заклонито седиште далеко у дну). Волим, Семша, што си тако одлучан. Журимо се. (Лазару и Милице). Али само бодро! (Оде назад са Симеуном. Седну на седишта. Отуд се виде како говори Теодора, а он слуша оборивши главу; па, доцније види се, како устаје, хтео би да оде, а она га држи за руку.)
- Л. Ти се срдити, Милице?

- М. Ти ниси добар, Лазаре. Претвараш се и удвараш се.
- Л. (Прилазећи јој, мило). Шала, добра моја Милице.
- М. Али ако је збиља? Страхујем јер (Погледа га и обори очи).
- Л. Не бој се, Милице. Зар ти не казах тисућ пут, да једва чекам да с тобом одем у Прилипац.
- М. У Прилипац, а дотле? Све страхујем изгубићу те, отеће те ко.
- Л. Не бој се!
- М. Али, ето се бојим. Добар си, воле те сви.
- Л. Добро, покушаћу да од сад будем рђав.
- М. (Погледа га нежно). Рђав ти? Једно, једно те само молим (нерешиво)...
- Л. Говори, говори само.
- М. Немој ићи свуд, немој гледати све ...
- Л. И сваку, је ли?
- М. (Потврди главом)
- Л. (Ухватив је за руку). Тако сам жељан своје куће, Милице ...
- М. Је ли лепо у прилипачком двору?
- Л. Мене питаш — мени најлепше на свету.
- М. Имате ли луга?
- Л. И горе и луга, на река испод града. Кад станеш на мост, а по виру играју се пастрмке. А кад гледнеш на брдо, беле се стада по сочним странама. Да видиш нашу цркву; зидао је дед. У њој сам се крстио. До мајке ће бити твој сто. А кад сиђемо у село, у млинове ...
- М. (Која не трепћући слуша, шаљиво). Али, ако удари дажд.
- Л. Ја ћу те с коња скинути па у млин. Стајаћемо под стрехом и гледати како лије дажд. А кад престане, дић' ћу те на седло, па хајд кући по росним ливадама.
- М. (Заносно) Ала је твој Прилипац леп (Клоне му на раме).
- У истом тренутку, као фурија, пројури поред њих и замакне у леву страну Семша, који се отргао из

руку Теодориних и побегао. Лазар и Милица препану се и, не знајући шта је, побегну. Теодора (Долећи отуда фуриозно. Презрена, гневна гледа за Семшом). Побегао си сад, али други пут ми не измаче из ноката. Ја тражим орла, плашљиви кукавче! А где, не достаје му велики дух! Ја ћу ти га позајмити, и баш за то хоћу да будеш мој. (Оде)

Појава 9

Л. (Појави се опрезно). Баш се човек покатак од ничега препадне! Побегао јуначки син! И то је тај браг Семша, што ће да заповеда Томаниди Гркињи! (Чује се труба). Краљ се креће овамо у дворану. С њим долазе господа рашка и господа македонска. Биће крупна реч. Нешто се велико спрема; долазе и одлазе књиге; посланици одлазе и долазе; попадале сироти коњи у краљевој коњушници. Као да ће бити истина што ми пришапта Милица. Аха! Ево се већ приближују Вукашин и челник. Одох ка краљевим одајама. (Оде).

Појава 10

(Вукашин и Челник, долазећи из средине)

Ч. Како стојимо, ћесаре?

В. Губитак на нашој страни.

Ч. Губитак?

В. Дело на завршетку. Што је свршено, не да се преименити.

Ч. Ни поправити?

В. Поправити — можда.

Ч. Твој бистар ум —

В. Ни мој бистар ум, ни твоји далеки погледи, данас, домесниче, не помогаше. Два дана како будан

лежем и устајем и ни једна нова мисао — ни једна!

- Ч. Можда ће вам синүти ове вечери.
- В. Могуће, али не верујем. А већ је и позно, врло позно. Краљ је близу одлуке, а краљица њоме очарана, сва се преобрази кад јој поменеш царску круну. И Оливер и Дејан и сва македонска и влахијска властела потпомажу краља, сви су за царство. А зашто, знаш. Ја једини стојим ту, противник безмоћни, и ропском покорношћу пузим пред неодољивим током догађаја. Светуј ме!
- Ч. Ја тебе, ћесаре?
- В. А зашто не. Дај ми зачетак мисли, ја ћу је родити, или је роди ти, ја ћу је дићи на ноге, задахнути да буде творна.
- Ч. (Размишљајући). А како би било покушати с рашком господом.
- В. (Нагло). Стој! Не отимај ми мисао, која овога тренетка блесну у мојој умној помрчини. Јест, рашка властела мрко гледа и на Македонију и на Тесалију, њој ће мрско бити и крунисање на царство.
- Ч. Мржња која би била неразумљива.
- В. Са свим разумљива; јер је царство цин, који ће прогутати краљевство српско; настаће господа царства, рашка господа ишчезнуће.
- Ч. Сад ми свиће пред очима.
- В. А мени је у велико свануло. И пошто се ни краљ ни краљица не могу скретати са овог пута славе, најмудрије је пустити да се венчају царским венцима. Нама остаје други пут да славу и силу царства сложимо у ову пеницу.* Помисли само ко су нам савезници (с ироничним смехом): рашка господа!
- Ч. Само још мало светлости, па ћу одмах видети дан.
- В. Па да ти посветлим: рашку госпoду, и онаку неодлучну и зловољну, створићемо још непомирљивијом. Као што пастир пујда псе на вука, царнућемо мало притајали жар њиног незадовољства, плануће, а господин император наглим једним чи-

ном довршиће њихов пад; најблажа биће: прогонство.

Ч. Ако мене ради даље говориш, излишно.

В. (Не слушајући га). Тако осамљен господин цар, окружиће се само македоноком и влахијском господом, која је одавна мој верни послушник. Разуме се, да је онда ново царство ортачка својина: господин краљ ће носити царску круну, а у мојој руци вртиће се играчка, која се зове скопљански двор.

Ч. (Клањајући се). Господине ћесаре ...

В. (Смешећи се задовољно). Сваки има своју забаву; господин краљ се радо игра царских венаца, ја се волим играти престола.

Ч. (Такође смешећи се). Па још туђега.

В. Разуме се; јер да је мој не бих трпио у његовој околини овако мудру господу као што смо ја и ти. (Погледа у дубину, где се већ опажа рашка господа). Пст, ево их. Још најбоље удаљи се. Одлагање је немоћ — прикупићемо снагу и одмах се бацити на свој плен. (Челник оде на једну страну).

Појава 11

(Вукашин, Бранко Младеновић, Расисалић, Алтоман, В. Војиновић)

В. Радост ми је, што вас могу поздравити, господо.

А. Доиста? Да ли за то, што нас је сваки дан један мање у овоме двору?

Б. М. До који дан па ћете празновати у светковину нашега одласка.

Р. Биће велики плач и ридање, кад ми поћемо — је л' те великомоћни господине ћесаре?

В. Толико неправде, па од такве племените госпode. Не остаје ми ништа, него да се поклоним (Пође).

Б. М. Стојте, господине ћесаре! Што вам рекосмо у лице, није неправда? У краљевском двору веје

дух, који није од нашега даха; Жести се, кад нас спази у скупу. Шта нам остаје вратити се на своје баштине; пустити, слепо и глухо, да и даље тече ово што се око нас збива.

- В. Тако радити, не доликује српској господи.
- А. Господи, велите господине ћесаре? Боље реците: понизни и бесправни себри!
- В. (Лукаво). Себар је свак, ко у себи не осећа силу и величину. Једно питање на ваща господства: Ко вам везује руке?
- Б. М. Ви и ваши другови!
- В. (Претворно изненађен) Ја? И моји другови? Ми се господо гледамо кроз маглу обмане. Дозволићете да тек треба да знам: ко су ти моји другови?
- Б. М. Оливер, Деан ...
- В. Влахобугари? (Обазревши се пажљиво на обе стране). Никада!
- А. Да на то кажем само једно слово!
- В. Ни једну реч!. Велика властела, из чије смо лозе ја, Угљеша и Гојко, никад није била изван сабора српске госпде. Потражите у господина логотета родослов! Искључујући ме, чините неправду моме великом колену. Нека су ваше мисли о мени слободне; једино само молим: не понижавајте ми племе.
- А. Узвишење и понижење у вама! Нисте македонски и влахијски властелин? Саглашавамо се; али се онда придружите нама.
- Б. Р. Не избегавајте нас, као до сада!
- В. В. И не запостављајте нас!
- В. Не избегавајте ... не запостављајте ... Боже мој! Јесам ли ја највиша моћ у околини господина краља? Јесу ли моји савети изнад седог темена господина Вратка? Осамљен стојим код ногу престола и купим муве милости, које се овда онда одроне из руку благочастивога. Је ли то довољно да подстакне вашу завист, господо? Рекох да стојим сам; ни над главом штита, ни са стране потпоре. Хоћете ли да будем јак, да будемо моћни?

Ни власти, ни перпера, једино што иштем у вас: верујте ми.

Б. М. Теби?

А. Који никад ником не верује ...

Р. Мада је први поред краљице на литургији.

В. (Смеје се). Занимљиво. Како ме добро проучисте, господо! Шта му знам. Заблуда расколнику што и вера правовернику. Да вас обраћам, труд би био ташт, јер сам грдно невестит апостол. Останимо једно другом схизматици. (Пође). Видећемо се други пут.

Б. М. Стој!

В. Реч, коју вечерас чујем други пут. Стојим.

А. Почетак вере страх божи. Почетак наше међусобне вере нека буде страх људски. Чујете ли, господине Бесаре; ми се одавна склањамо испред вашег господства, чините и ви то такође. Иначе ...

Б. М. Међ нама почиње рат.

В. (Смешећи се). Боље реците: мир. Ви страхујете, ви бегате од мене? Али ја сам који се не бојим, који вас тражим, који јурим за вама корацима журним. (Смејући се). И сам се чудим својој будалаштини, али је можда тако писано у књизи Промисла. Чујте, господо, и не чудите се: Вукашин кога ви познајете и кога ви још не познајете, Вукашин је ваш савезник.

Сви. Савезник?

В. Једино, што ме издваја из вашег збора, јесте царство.

Сви. Царство?

В. Не могу довољно да се начудим како мोगосте мирно гледати да то дело сазре.

Сви. Ми?

В. Ви, Вратко, Прибац, сва рашка господа. Питам ли се ја? Та мене сте давно одлучили из вашег орљег јата. И онда се још чудите кад се соко изметне у јастреба ...

В. М. Вукашине!

- В. Зар не зазирете од мене, од мога халапљивог кљуна, који ће вам раздробити лубању и сркати мозгове?
- А. Кад би ти могли...
- Р. Кад бисмо ти смели веровати?
- В. Што ме гледате као плашљива јагњад попашну орлушину? (Пође)
- В.М. Стој!
- В. И трећи пут! Стојим. Шта желите, господо?
- В.М. Да ти нама верујеш.
- В. А кад ја вама нисам веровао? Дајте овамо руке (Пруже му.) Ко није у вери јак, нека се издвоји! Ко сме од јако у ову тврдину? Али, (Претворном снажденошћу) опростите овом младалачком заносу, који ћесарској збиљи више не пристоји. Удаљите се и сретни славите пир крунисања...
- В.М. Ми?
- В. А мене пустите, да тај пренагљени чин одболујем.
- В.М. Ти, да одболујеш?
- В. Ја, који не успех отклонити ту опасну игру из ових светих одаја.
- Сви. (Радосно). Вукашине, ти? Опрости!
- В. (За се) Дрма се удица (Гласно). Ја, немам ништа да вам опростим.
- В.М. (Одлучно пружи руку, за тим остали). Од данас непоколебљиви савезници!
- В. (Радосно). Ово је твоје дело, Боже! (За се). Једва држим мрежу! (Гласно). А сад храбро на посао! Одупримо се краљу! Појаче су наше мишице! Неко долази. Удаљимо се одмах на разне стране! (Пођу)
- А. Даљи договор?
- В. Још вечерас (Сви оду; он, у полажењу, иронично смешећи се). Лов, на коме ми и апостоли господа нашега Исуса Христа могу позавидети. (Опазив краља застане).

Појава 12

(Краљ, Вратко, Прибац, Вукашин).

Краљ. А наш прељубазни Бесар овде? (Обрнувши се Вратку и Прибцу). Као што вам рекох, стигао нам је одговор од дужда. Венеција пристаје послати нам тражено оружје и одобрава да се у њезиним областима купи војска која нам је потребна за нова освојења.

Вратко. А савез?

Д. О савезу мало нејасно пишу господства млетачка. Спремићете нашем поклисару нове поруке. Али разговетно! Одлучно тражите једно или друго.

П. Сумњам да ће дати јаснији одговор.

Д. Својевољно не, нагнаћемо их! Остану ли упорни, позваћемо нашег поклисара, а кефалије у приморју добиће заповест, да њиховим трговцима закрате улаз у наше државе. И њихове насеобине у краљевству им биће разорене. Разумете добро; прогонићу и последњег Млечића, прогонити целу Латинштину!

Вратко. Надам се да ће се сињорија најзад приволети, да им се остави већи рок на промишљање.

Д. Што мањи рок, сагласније нашим краљевским намерама, Први је срушити византијско царство, освојити Византију. Наша војска приближује се солунској области. Цариградски престо обезглављен; чека на нас. Док се о њега отимљу Палеолог и Кантакузин, ваља га отети. Напад с мора олакшава јурише сувоземној војсци. За ово ми требају галије. Немам их; Венеција их има у изобиљу; за то и тражимо њезина савеза. Кад Константинопољски престо буде наш, упутићемо Венецију у њезине и на западним нашим областима владаће мир.

П. Али Венеција никад не допушта да из савеза вуче користи и њезин савезник.

- Д. Лукав је светог Марка лав, али смо често и ми умели зачепити му челоуст. Као што рекох, наш поклицар добиће најодлучнију заповест!
- Вр. Краљевски налог саопштиће му се најтачније.
- Д. Господине Бесаре! Данашње новости? (Седне).
- В. (Поклони се). По заповести Патријарх јавља за нову богомилску општину, коју је открио ариљски архијепископ.
- Д. Богомилска општина? (После малог промишљања). Село да се расели, старцима да се одрубe језици и да се отерају у заточење у најближи манастир.
- В.К. Дубровачка насебина Брсково на изворима Лима тражи дозволу да подигне још једну католичку цркву.
- Д. Запитати суседног протопопа. Нека борзегани гледају трговину, а мису нека читају у старој цркви коју смо им даровали.
- В.К. Краљ је забранио десетак бискупу которском...
- Д. Бискупу који сеје раздор у колонијама, ускраћује се наша царска милост, докле нам се не поднесу докази да је свога стада пастир а не вук.
- В.К. Можда по жалби бискуповој стиже нам поново папска була.
- Д. Опет свети отац римски! Опет тражи?
- В.К. Климент шести упућује на ваше краљевство протест...
- Д. Што смо сүзбили ровљење латинске цркве ...
- В.К. Не, што сте православну јерес напустили на латинску апостолску цркву ...
- Д. (Смеје се иронично). Православна јерес. Кад смо јеретички краљ, онда ту красну поруку свете столице предајте вечном покоју.
- В.К. Али свети отац прети.
- Д. (Нагло о оштро). Прети јеретичкоме краљу у јеретичкој земљи! ...
- В.К. Да ће послати легате угарскоме краљу.
- Д. Лудовику?
- В.К. И дүжду млетачкоме и магистру јованитског ордена.

Д. (Иронично, смејући се). Да дижу на краљевство ми цару крстоносну војну? Лакше, лакше римски владико! Господо, још нам из ранија ваља спремати пристојан дочек обесном светитељу! Биће то свечан пир; гозба од које ће многима позлити. Лакше, лакше деда Климентије, не баш тако нагло у стада којима ниси пастир. (Вратку и Прибцу) Шта велите ви?

П. Да се светом оцу пошље ласкав одговор.

Вр. Да се була подере.

В. Ни једно ни друге...

Д. Моја заповест, Бесаре! Свеосвештени одмах да пошље учене протопопе да по градовима и трговима проповедају праву веру и да повраћају народ из латинске јереси; сувишни латински попови да се одмах прогоне! Нека беспослени приповедају светом оцу римском да смо овде понтификус* ми, а не некакав, не знам који, Климентије!... А сад, господо и оци да починемо (Прибац и Вратко поклоне му се и пођу. Краљ приђе обојици и по источном начину загрле се и пољубе у рамена. Кад се они удаљују, приђе Вукашин руци). Господине Бесаре!

В. Очекујем вашу заповест.

Д. Је ли све урађено као што је заповедила наша највиша воља.

В. Све.

Д. Недостаци спреме падају на вашу главу — пазите!

В. И господа двора, и црква, и велика и мала властела — све је добило најтачнију заповест. (Као да би хтео још нешто казати).

Д. (Опазивши). Но? Имате још какву вест?

В. (Привидно неодлучно). Још.

Д. Говорите!

В. Страхујем.

Д. Страхујете?

В. Од ваше наглости.

Д. Тако? (За се). Овог пута умерићемо се. (Гласно). Дакле?

- В. Најпонизније молба преузвишени господине краљу да ће моја реч...
- Д. (Оштро). Доста! Говори!
- В. Сазнао сам најпоузданије, управо из уста српске господе, да им је царство одвратно.
- Д. Тако!
- В. Тражише и савезника да ваше велико дело униште.
- Д. Охо!
- В. И ја одбих савез, који ми мало час нудише.
- Д. (Пруживши му руку) Ваша верност потпуно заслужује нашу краљевску милост. (Вукашину који му се поклонио и руку пољубио). Одмах да изађе пред нас наш велики властелин Бранко. (Док он хода горе доле гневан, Вукашин оде назад да доведе Бранка). Морамо укротити упорност наше рашке господе. Свако је попуштање трус, који дрма јачину престола и најзад га сруши. И милост краљевска ваља да има својих граница! (На вратима појави се краљица у ловачком оделу, пратена Теодором, Милицом и Лазаром).

Појава 13

(Краљ, Краљица с пратњом, Вукашин, Бранко Младеновић).

- К. (Поклони се Краљу). Данас је била с нама у лову и срећа.
- Д. А на чијем коњу?
- К. На чијем? На мом. Црног великог медведа устремили смо.
- В. (Који је међутим ушао с Бранком и чуо последње краљичине речи, лукаво, за се, погледав са стране Бранка). И ми смо довели једног уловљеног тривалског вука али живог.
- Д. (Оштро). Позвасмо нашег властелина Бранка да отворено краљу каже своју реч

Б.М. Господине краљу, толика милост!

Д. Је ли властела српска потпуно спремна за крунисање?

Б.М. (Застане мало; одлучно). Потпуно, господине краљу!

Д. Расположење?

Б.М. (Погледав сумњиво Вукашина). Радост и весеље. Сјајност спреме превазићи ће даљину очекивања.

Д. (Пружи му руку). Дакле су неосновани гласови који казују противно? (Погледав у Вукашина).

Б.М. Неосновани.

Д. Ипак господин Бесар ваља да има једно око увек будно. (Вукашин се поклони).

Б.М. А друго будно око, господине краљу, биће моје. (Поклони се и он).

Д. То смо увек и очекивали од ваших верности.

К. А нарочито од прељубазног господина Кесара.

Краљ и Краљица узму се за руку, лако се поклоне и удаље с пратњом.

Појава 14

(Вукашин, Бранко)

В. (Секући подуже очима). Дакле је то ваш отпор Краљу?

Бр. (Лукаво, смешећи се). То.

В. (Гневним смехом). И то је ваш обећани савез?

Б.М. (Чинећи се невешт). Савез?

В. Који утврдисте са мном?

Б.М. С тобом?

В. Ти и твоји другови.

Б.М. Ха, ха, ха! господине Бесаре. Један од нас двојице још има жуте кљунове. Веровати, теби! Хте досмо се мало пошалити пред спавање, добри и великомоћни наш савезнице. (Полазећи за се). Насадиле смо мало препреденога господина Беса-

ра. (Гласно). А сад лаку ноћ, тихо почивајмо и размишљајмо о пробитачности нашега савеза! (Смејући се изазивачким погледима у Вукашина, оде).

В. (Клоне у столицу). Замка, коју сам хитнуо, закачила о мој врат. Скупо ће вас стати овај данањи лов, препредена рашка господо!

ЗАВЕСА

ЧИН ТРЕЋИ

(Свечана престопа сала, с великим сводовима и стубовима, у стилу византијском. У среди, у дубини, узвишено место, са три престоне столице; две једнаке, трећа мало мања, ступањ ниже. Напред, лево и десно, с црвеним скерлетом покривени столови, на њима бели двоглави орлови. Око њих поређани богати дарови.)

Појава 1

(Челник и две слуге)

Ч. Је ли готово све?

Слуге. Све.

Ч. Како сте изложили дарове?

1. Сл. На овом столу дарови Новога Брда, а на овом града Дубровника.

Ч. Добро, уклонимо се!

(Слуге оду, велики Челник застане). И овај се рашки краљ зацари! Е мој Бесаре, ко се томе надао. Твоје писмо (Извади га из недара). Одмах ћемо га Кантакузину. Ми влахијска и македонска господода сложни смо, осим Хреље Драговоље. По-

детно се старац и покалуђери се у Риму. Али, мој стари обичај, Бесаре, свако пимсо, пре испраћања, прочитати. Да видимо (Чита): „Рашка господа опкружују краља; неодољива њихова моћ. Краљу и краљици прилазимо, с вером и неповерењем. Нас велику македонску властелу, обисипљу милостима и баштинама, али сумњамо у искреност њихову. Противно жељи и намерама ваше царске воље, порфирородни, краљ узима данас царски венац. Сматра за дужност приказати вам ову немилу новост и очекивати даље заповести ваше царске милости. Изволите издати повељу, да се доносилац књиге у путу убије.

Вукашин“

И овај Бесар ужасан. Зобље људе као врапци конопљу. (Чује трубу из даљине). Крећу се. Смотрено, Челниче! Данас ћемо навући хаљину притворства и радовати се. А сутра? Ха, ха, ха! Сутра ће Кесар показати прокимен Пст. Прикримо се! Неко долази. Заклони се за стубе. Из далека се јаче чује трубе и звона.

Појава 2/3

(Монах Сава и пређашњи)

М.С. Трубе и звона... сврши се дакле обред крунисања. Док они у божјем храму полагаху круну на главу помазаникову, ја, окајани испосник Господњи, тамо у црквици, читам скромну молитву без орара* и хомофора*, без певаца и звона... мољах се за тебе, нови царе земаљски, за твоју победу и одолење. (Чују се трубе ниже). Приближују се; бог нека их благослови све, а највише тебе, мој нови царе земаљски... Још кад бејасмо у Константинопољу, ти, мој драги учениче, жељаше борбе и славе, ја, учитељ твој, још

од ране своје младости жељах мир. Збогом! Одох у моју пустињу, а ти ходи и пењи се на ово сјајно постоље царства. Збогом, видећемо се! (Пође)

Појава 4

(Расисалић, одмах за тим Лазар а после њега Сава и Челник)

Расисалић (Ушав нагло). Стој старче! Куд си по-тегао?

С. У пустињу.

Р. Данас? Данас су само отворена врата које воде у палату. Не пуштају Германци, а тамо, на ка-лијама још жешћи Талијани! Остани ту... Где је велики Челник. (Сава се склони).

Ч. (Појави се иза стуба). На стражи. Чекам веснике.

Р. Они су ту. Овамо први дар — долази цар!

Ч. Живео цар! (За се). Само лукаво! (Гласно). Пок-лањам ти најлепшег пастуха из краљевске коњу-пнице. (За се). Скрхао ти врат!

Л. (Задуван). А мени?

Ч. Мач, најлепши што га сковаше Новобрњани. (За се). Па те њиме посекли!

Појава 5

(С поља се чују војни трубни сигнали, свирка и вика веселога народа. Појави се дворски часник с два тру-бача)

1. Часник (Пошто трубачи одсвирају сигнал). Стефан Душан, ва Христа Бога благоверни и самодржав-ни цар Србљем, Грком и Бугаром! (Заузму места испод престола. Одмах за њима долазе други тру-бачи с часником).

2. Часник (Пошто стану трубе, оштрим гласом):
Стефанос Душан, василевс ке автократор Срби-
јас ке Романије! (Заузму места испод престола.)
Палман (ступи са сјајном германском стражом, по-
што трубачи даду сигнал). Stefanus Dušan greko-
rum imperator, semper avgustus, et Rasiје reke il-
ustris!

(Појаве се рашка па македонска господа, па посла-
ници Дубровника и Млетака, па заступници саских и
дубровачких колонија у Србији, па старци из Свете
Горе, па певци с чирацима и крстовима, па патријар-
си Иваникије, српски, и Симеун, трновски, с митро-
политом охридским, Николом па онда под небом:
Цар Душан, царица Јелена и Краљ Урош, за њима
Вратко, Теодора, Прибац, Лазар, Милица, Вукашин,
Оливер и остали. Све три владике заузму десно уз-
вишена места; до њих, на узвишеним, али мало нижим
местима, старци светогорски; лево стану посланици, а
лево и десно остала господа, старија ближе престо-
лу...

Кад се сви наместе, цар, царица и краљ оставе небо
и попну се на престо: у среди цар, десно царица,
лево краљ.

Још при долажењу и за све време намештања чује
се певање: „Васкресеније твоје, Христе Спасе“. По
свршеној песми, пошто се сви наместе, Певци отпе-
вају песму: „Кто Бог вели јаско Бог наш, ти јеси
Бог, творјај чудеса!“ Свечан мир, за тим Душан,
стојећи са осталим): Ми, Стеван Душан, цар, с бла-
говерном превисоком госпођом царицом Јеленом и
нашим ваљубљеним сином Урошем, славио и хва-
лимо Бога на овом императорском жезлу (подигавши
га), којим предаје у наше руке нову империју, саз-
дану његовим садејством и трудима велике госпде
царства ми. Примајући из руку божих тај велики
дар, захвални смо његовим великим црквама, пећкој
и охридској, и великој цркви трновској, које преко
својих првостоних јерарха положише на главу нашу
венац власти божје на земљи. (Владике се поклоне)

Јелена. И да би наша захвалност прелазила са рода на род, и на најудаљеније наше потомство, ја и цар, с вазљубљеним нашим сином, подижемо храм Господњи у славу светих архистратига Михаила и Гаврила.

Сви. Живела царица, живео цар, живео краљ!

Душан. Заповедамо нашем великом логотету да журно саопшти градским кефалијама великим доместицима,* чаушима и војводама царства ми, да се сви сужни одмах опросте сужанства.

В. Заповеђено ми је.

Јел. Нашем светом великом манастиру божјега града Јерусалима пишемо хрисовуљ као велики ктитори, и заповедамо нашем великом казнацу* да нашу царску вољу запише у законик царства и изврши!

В.К. Записаће се и извршити.

Душ. Наша прва императорска брига ред и закон у државама царства ми. Разноликост законска, тамо погубна за слободу наших верних поданика, има се заменити законским јединством, да слободно живе у царству ми властела, себри и отроци, вас народ на рекама и ва горама. Наше повељеније царско: да се у нашем престолу граду Скопљу скупи сабор законоучених и напишу за коник, једнак за све судове царства ми.

Иваник. Патр. Правда твоја, царе, правда ва веки! Симеун, патријарх. И слово твоје истина!

Душ. И као што је наша дужност криве исправљати и ваздати им мазду за сагрешенија, наша је прва и наградити верност и заслугу. (Вратку). Ходи, старче, велики рођаче мој, теби је намењен први царски загрљај. Ти си вазда био и остајеш наш први саветник. Ти си богат чашћу, срцем и разумом, велик свима врлинама, теби нема ништа да понуди цар. Понудом бих увредио велик понос твој, изгубио бих те најсветлији украсу наше императорске круне. (Загрли га).

Јел. (Погледа у Припца, па одврати лице с хладноћом). Свијма саветницима царства нам позив је

узносити се до те светле висине. Који ходе путем ишим, пате од греха, који се не прашта ни пред престолом земаљским ни пред престолом свевишњега.

Приб. (Обори главу. Македонска господа погледају га са изразима победе).

Душ. Налажемо нашем великом хартуларију* да објави сабору царску милост коју наша повеља излива на приврженост и верност наше велике господа двора.

Хартуларије. (Чита велику повељу) „Ва Христа Бога благоверни цар Стефан Душан; благоверна превисока госпођа царица Јелена; благочастиви Урош, краљ васех српских земаљ.

Нашим вазљубљеним и верном властелом поздрав и целовање. По доброту, љубави и милости и договору са господином и оцем царства нам, свеосвештеним патријархом Кир Иваникијем, подижемо дворанима царства нам, војводу овчеполске области; великога господина протовестијара Оливера у сан деспотски; дворанина царства нам, великога господина енохијара Вукашина, у сан деспотски, дворанина царства нам, великога властелина Угљешу, у сан деспотски, дворанина царства нам великога господина Прељуба, у достојанство Бесара; дворанина и сродника царства нам, великога господина Деана, у достојанство севастократора; дворанина царства нам, господина великог властелина Воихну у достојанство Бесара, дворанина царства нам, великог господина Николу Бућу у достојанство протовестијара.

Силом овог златопечатног слова царства нам, вољом и наредбом нашом написаного, потврђује се поменута наша највиша царска милост и заповест. У нашем царственом граду Скопљу 16. априла 1346, индикта 11.

Горе поменути,
Стеван Душан, цар.

(За време читања, поменути дворанини поклоне се, краљу и краљици. Оба деспота приђу цару, пољубе му руку, а он њих у образ. Обадвојицу огрну црвеним плаштом и даду им затворене деспотске круне и о врат им обесе беле орлове на златним ланцима)

Јелена. Свеосвештеним светим оцима и великим јересима, који се много потрудише при тржаству овога дана, по нашој царској вољи и љубави написани су хрисовољи на цркве, метохе, села и млинове, са свима међама и правинама, што им даје царство нам у баштину, да уживају у миру до конца њиховог светитељског живота.

(Јерарси устану; примивши готове хрисовоље, поклоне се).

Прота светогорски. У име свију преподобних отаца, стараца, игумана, испосника наше свете горе атонске, којој је заштитница пречиста и преблагословена наша приснодева и богородица, ми, братство обитељи Хилендара, поздрављамо твоје благочастиво императорство с молитвом Господу за ваш императорски дом. (Поклоне се).

Јелена. Нека је знано часним оцима наше свете горе атонске, да ће прво путовање царево и наше бити у Атон, где ћемо се поклонити свима светим храмовима, а међу првима нашој светој лаври Хилендарској. Молимо вас, свети оци, поклисари, да примите молитвене књиге, које је за вас дало написати царство нам.

(Свети оци приме дана им лепо везана еванђеља, затим се поклоне).

Прота. Царски дари, које примисмо, чуваће хранилице наших обитељи. Свети Атон с молитвом и песмама духовним хвалиће и славиће долазак нашег благоверног цара земаљског. Али, благоверна

царице, устав светих отаца забрањује слабоћној жени...

Јелена. (Мало иронично). Походити манастире светогорске? Рекосмо да смо одлучили доћи заједно, с царем, а преподобни оци, богудуђновени, умеће врата, затворена жени, отворити царици. Понесите оцима поздравље, до нашег скорог виђења у Атоњу. (Опет се оци поклоне).

Посланик Дубровника. Град Дубровник, заштићеник светога Влаха, поздравља ваша императорска господства и дозвољава себи понизно поднети своје даре. Своје дужности према краљу тачно ће испуњавати према твоме царском престолу. (Поклоните се)

Душан. Дубровник, наше вернопослушни савезник, утврђује се у својим слободама и свима повластицама, даровани од краљевства нам.

Вођ дубровачких колонија. Злато и сребро твога пространога царства, израђено руком твојих верних дубровачких колонија, слободни смо положити пред престо твоје царске милости, молећи се Богу за ваша царска господства, наше свагдашње велике заштитнике.

Вођ саских колонија. Германци Саси, насељени у вашем богом храњеном царству, слободни су поздравити ваше императорске светлости и поднети најлепше радове руку својих.

Душан. Радост нам је видети око нашег престола поклицаре наших верних насељеника Дубровчана и Саса. Рудник Трепча и Ново Брдо и остале насеобине уживају потпуну нашу царску заштиту. Ваши градови, тргови, ваше цркве браниће наше кефалије и наше царске војводе. Ваши судови и консули, које вам је краљевство милостиво поделило, утврђују се новим царским повељама. Правице о рудама и сечи шума размотриће царство нам, да би се отклониле досадашње жалбе на насеобине. Исто тако наредићемо, да се ваше цркве управљају по вашем закону, по-

што је лишио себе царске милости бискуп которски, кога данас овде не видимо.

Заступник млетачки. Сенат велике моћне Венеције, позно извештен о царској слави твојој, жури се спремањем засебног великог посланства, с дарима, који пристоје много слављеном императорском престолу Рације и Романије. Тако ми је заповедио мој милостиви господар, величанствени и многомоћни муж, господин Андрија Дамдуљ, бојжом милошћу дужд Венеције, Хрватске, Далмације и западних страна романских.

Душан. Кома ће љубазни поклицар изјавити поздравље нашег прејасног императорскога престола.

Јелена. Наш велики хартуларије написаће царичин поздрав, који ће ваша доброта доставити високој госпођи дуждевици. (Посланик се поклони).

Бран. Младеновић. (Издвоји се мало од другова). Твој највернији кнез Подунавља, намесник Кучева и Браничева, усуђује се поздравити ваша императорства у име велике господе, властеле твојега верног краљевства српског...

Б.М. Где су твоји велики оци и дедови...

Д. (С пребацивањем) Које је необуздана српска властела самовољно дизала и обарала. Чујете! (Устане). На поузданијим темељима подиже царство, велико царство, у ком ће цела моја властела трошити своје труде своју снагу, своју крв, али у њему наћи и своју славу. Властели приличи слободан дух и поглед јасан! Одвратно је бити ограничен, страшљив, сумњати у све ново, у све што раскива ланце старих навика. Много је славније прикупљати нове, него разривати старе области. Стара властeosка несавитљивост данас је видеала конач свој. Царство иште од ње ново витештво: безусловну послушност цару. Нека се од данас учи храбро постојати и истрајати на томе путу. Свака стрампутица води пропасти, смрти. Кад дочекамо плодове тих поданичких врлина у

властеле! Царство се славити најбогатију и најдражу жетву.

Јел. А жетеоци, цар и царица, умеће узвисити и наградити велике трудебнике.

Д. Јест; а дотле ћемо (погледавши српску господу оштро) живети у стрпљењу и очекивању ...

Б.М. Императоре! Властела српска, увек верна на двору и на бојноме пољу, у име које ја ...

Д. Доста! Није довољна верност. Послушност рекох, послушност! Властела обраћа свој поглед назад; ја јој пружам царски жезал и заповедам: напред! На нас чекају нове велике и тешке борбе; тражим нове подвиге, нове жртве. Тамо су докази ваше верности; идите и донесите их. Престо нашег царства очекује од вас покорење Епира, Етолије и Акарнаније. (Расисалић и рашка господа обрћу главе назад). Ви се үстежете? Присаједињење ових области нашој круни једини је ваш пут у срце нашега цара ... Господин Прибац, наш велики саветник, у пуној царској милости, враћа се својим баштинама у Прилишћу на починак. (Српска господа прену од изненађења). Чудите се? И вашем размишљању желимо тишину и мир. Ваша наглост, па живот у двору тако буран, тако неодољив! Наш љубазни господине деспоте! (Вукашин се поклони). Наш велики двор у Сврчину нека је одмах спреман да прими нашу рашку господу. (Погледа оштро Алтомана и остале му другове, који, поражени, оборо главе). (За време овог говора сви троје лагано слазе с престола). Свети оци и господо! (Свечаним ходом одлазе цар, царица и краљ. Остали стоје. Цар опазивши Саву где смирено стоји код последњег стуба). Каква ненадана радост! и ти овде, мој Стеване, мој даскало?

С. Стеван даскало не, већ монах Сава.

Д. И ти дође, учитељу, да ме благословиш?

С. Дођох, да те видим у слави твојој.

Јел. И да останеш код нас?

С. Не, царице; већ да опет идем у моју пустињу, да се за вас Богу молим цару небесном. (Мрким погледом гледа цара и царицу који одлазе).

Појава 6

(Прибац остане на своме месту погнуте главе; Б. Младеновић, Алтоман, Расисалић, Војиновић, поражени гледају на ону страну куда оде цар и остали с њим)

Сви. (Клекнув пред Припца). Опрости!

Сава. (Који стоји близу Припца). Устајте! Савијајте ваше гњати* само пред Богом!

Б. М. Реци, преподобни, зар ова старина није светиљ?

Сава. Не.

Р. Онда јелински Бог.

Сава. Не обесвећујте уста тако ужасни словеси!

А. Па како да назовемо овог великог мужа?

С. Мучеником који положи душу своју за народ свој. Није од овога света; његово је царство небо.

Б. Р. Ваља га мишицама дићи у вис и пронети по граду оглашујући трубом: погледајте, синови и кћери, последњег од ваших великих отаца и учите се ићи по стопама његовим!

Пр. (Дигнув главу, Сави). Шта рекоше ова господа?

Б. М. Траже опроштај.

Пр. Од мене?

Р. Од тебе много врећани, много мучени велики господине Припче.

Пр. Ја сам један од најмањих међу вама, господо! Јунаштво вама даде Бог, мени познање, мало мудрости, која се, незвана, намеће и коју гази свак. Оставите ме у низини, у сенци, где ћу бачен дотрајати овај мучан век. Столицу! (Принесу му да седне међу њих). Оче, Саво, пружи ми твоју руку!

С. Теби у свако доба, праведниче.

П. Праведник? Како лепо звони та небеска реч из твојих молитвених уста, велики испосниче! Уморан сам. Осећам ветрићак који пири са пољана вечности. Чујем вас, а поглед ми блуди у бесконачност. Или ми сломљену душу раздире непознат бол, или умирем. Реците, јесам ли ја још жив?

С. Старче, устани! Подигни главу и гледни у небо.

П. (Покуша да подигне главу, па је одмах обори). Мрак је над главом, мрак под ногама мојим. Леди се у костима срж. Олтар царства тражи једну жртву; крв моја нека га окропи! Заклоните ме, господо! (Стану око њега). Је ли међ вама цар?

Р. Он је тамо у својој одаји.

П. А царица?

В. В. И она.

Пр. Тише, господо, одмара се царство. Саво!

С. Моја је рука у твојој.

П. Светиња! Док ја говорим, шапћи молитву, молигву на исход душе. Исповедам ти се оче: живех ал' не познах грех. Рече ми господин краљ: ти си непорочан муж, остави Прилипац и буди саветник мој! Ја добох овамо, радих и саветовах, слушах и проповедах безусловну послушност краљу. А господин краљ? Господин краљ! Реците ми, господо, да ли икад видесте дичнија владара? Шта пута гледах из прикрајка и дивљах се и плаках, плаках од радости... Где је мој син, мој Лазар?

С. Одмах ће бити ту (Један оде по Лазара).

Пр. Ужасна беше прошла ноћ. И тебе, Саво, видех на бденију. И сад ми звони патријархов глас. А кад се из цркве врнусмо у двор, беше поноћ и мрачна и глува. Цар ме зовну у своју одају. Грмну! Је л' те да има звучан глас? Кад плане гневом, кад је узрујан, звони као труба јерихонска! Грмну: не газе моје путе, мрачна старино!... Путе твоје, господине краљу? А куд води твој пут? У Цариград, тамо је престо мој!... Овде је твој престо, господине краљу, овде! Мачва, Босна, Зета и

Приморје, то је твој пут, то је твоја Византија. Не машај се туђе градине, док своју не опашеш градом! ... А кад будемо у Византији, викну гневно краљ, целом империјом навалићу на Босну ... Али ми никад не ћемо бити господари Византије, а око баштине твојих дедова пашће ограда и потричари уништити усеви и садилке ... Ти си бунтовник, загрме краљ, пири ватра међу узрујаном српском господом! Нестаде га међу стубовима, а ја се скамених. Прибрах се, одмилех у своју клет, падох на колена и је ли већ Лазар ту?

Ј. (Који у том тренутку улази журно и падне пред оца). Добри оче мој!

П. Још бољи, сине мој! (Занесено). Чујем ти глас, ал' не видим твој господски лик. Је ли доиста ти?

Л. Ја, оче.

П. Звук што до мене допире глас је сина мога. Али где је он? Преда мном блешти светитељски лик; зрачни костур обасјао власи, а на глави ... на глави ... на глави круна! ... не, не ... сине! Мој добри сине! ... Твоја глава ... крв! ... Венац мученички око твога господскога чела ... светлост небеска ... анђели ... песма херувимска ... саваот ... Сине мој, мој Лазаре, не да те отац твој, загрли ме чврсто, још јаче, још јаче ... Тако ... сад ми је у души мир, мир. (Клоне обезнањен. Тишина траје подуже. У том се појави Вукашин, праћен великим Челником).

Појава 7

(Вукашин, Челник и пребашњи)

А. Скините шлем велики господине деспоте, под тешким ударцима непогоде крха се столетни храст!

В. Пазите само да се, падајући, не сруши на вас!

- А. На нас, секиром ваше милости доле оборене. Ако сте и противник, будите у овом тренутку великодушни.
- Пр. (Долази поступно себи и диже главу). Лазаре, сине, где си?
- Л. Ево ме, оче.
- Пр. Коње! У Прилипац! Журно! (Диже се). Господо опет се крепост прикрада у старе кости моје. Још ме не ће Бог. Оче Саво!
- С. Ту сам и гледам васкрс мртвих.
- Пр. Твоју руку (Дигне се и види Вукашина). А, и ти си ту, великоможни деспоте. Посла те краљ?
- В. (Прекорно). Хтедoste реци цар?
- Пр. Јест, хтедосмо рећи цар.
- В. (Гледећи у Бранка и његове другове, српску господу). Господи је император објавио своју највишу вољу: прогонство у Сврчин. Тамо, у царскоме двору, очекиваће господа повратак његове царске милости. Наш велики Челник.
- Ч. Има заповест отпратити уважену господу.
- Пр. У заточење?
- В. Сужанство, праведна казна сваком противнику највише императорске воље! Господо, мачеве! (Погледа Алтомана, лукаво смешећи се. Млад. Пресече га очима, презриво. Сви се отпашу и предају оружје). Тако. Челниче, предајем вам ваше сужње. Нови деспот жели вам сретан одлазак господо! Сећајте га се по који пут, кад будете тихо ходили тамо иза зидова великога двора сврчинскога! Збогом! (Удаљи се, охоло).
- А. (Гледећи за њим, горко смејући се). Почивај мирно, ил' не ... Клекни и захвали Богу што те, лупежа, не измрцварих мачем, што га предадох. (Српска господа поћу).
- Р. (Припцу). Твоју руку наш велики господине Припче! Опроштај твој, олакшаће тешке часе нашега прогонства. Опрости. (Сви му прилазе руци).
- П. Синови моји! Од данас није Лазар јединац мој; све је ово моје колено, моја крв; загрли сине гос-

поду, загрли твоје племените робаке! Децо и господо, с вама изабранима, полази и моја старачка душа.

С. И мој благослов. (Прилазе му руци). Бог је сужних ослободилац, молимо му се!

Господа се удаље; за њима Челник. Господа одведу под руку и Припца, који се десном ослања на Лазара.

Појава 8

(Душан и Сава)

Д. (Појави се и остане на прагу). Тако је тежак овај венац што га положисмо данас на нашу главу. Свакога тренутка жагне по један трн. (Видевши и Саву сама, удубљена, упути му се и метне му руку на раме).

Старче!

Сава. (Усправи се мирно). Императоре! Тешко ти је старино, тешко што удалисмо Припца. И нашој је души терет што га се лишавамо. Нису пути моји тамо, куда показује он. Можда се у Прилипцу, у тишини, јасније блеснути неодољива стремљења његова императора. Тако хоће Бог; ја, изабраник његов, покоравам му се.

С. Рече: тако хоће Бог? Не приличи цару грех; Кажи: тако хоћу ја.

Д. Јест, тако хоћу ја. Зар нисам, оче, и ја слуга у већег господина, који се зове промисао? У дубинама моје бурне душе тиња луч, која светли преда мном и заповеда: тамо! Шта могу ја? Приклањам главу и послушно пратим тај светао стуб пред собом.

С. Пази на светлост стуба није обмана и да се једнога дана не претвори у мрак. Куд си нагао ти?

Д. Куд сам нагао? Пристоји ли тако питање упутити на императора?

- С. Зашто не? У име цркве, која кроз мене говори.
 Д. Црква је моја.
 С. Онда у име царства небескога, којег сам војник ја.
 Д. Царство небесно прашта борцима за благочастивост. (Молбено) У тебе, мога учитеља, тражим благослова.
 С. У мене? Довољно ти га данас дадоше свеосвештени јерарси.
 Д. Пут, којим полазим, тежак је, помози ми и ти, учитељу!
 С. Ја, монах безмоћни и убоги?
 Д. Богат крепостима који јачају дух. (Пригне главу). Благослови ме!
 С. Усправи се, императоре! реци ми: тишти ли те грех?
 Д. Не.
 С. Твој отац, благочастиви Стеван, који је међу светима?
 Д. Не.
 С. Његова смрт?
 Д. Не.
 С. Чаша горке смрти у Звечану?
 Д. Није из руке моје.
 С. Лажна исповест — хула његовом венцу мученичком.
 Д. Реч моја, реч је истине.
 С. А виновници?
 Д. Испаштају велики злочин у тамницама.
 С. Почни исповест праштањем — скини им окове!
 Д. А мој мученик отац?
 С. Дечански им прашта. Светитељ љуби кајање, неће освету.
 Д. (Усправи се. Пљесне у дланове. Уђе Палман). Наш протовестијар нека одмах оде у Звечан и све тамошње сужње опрости окова и пусти у слободу (Палман се поклони и оде). Но, учитељу јеси ли задовољан?

- С. За ово дело хришћанскога милосрђа да си благословен!
- Д. Благослови и моје оружје!
- С. Дижеш ли га на непријатеље северних српских области, на Угре и Латине?
- Д. За сад, не!
- С. А зашто не?
- Д. Хоћу да срушим такмаца мог, Цариград!
- С. Који нам даде праву веру и јеванђелску истину?
- Д. Ја ћу тамо узвисити славу јеванђелија.
- С. Узвиси га у својим земљама, у Босни!
- Д. (Усправивши се, одлучно). И на њу ће доћи ред; Чујеш ли, упорни калуђеру! Нисам научио с пута, којим се отиснем, враћати се. Палеолози се љуљају на цариградском престолу. Не одрже ли се, не дам престо Кантакузину.
- С. Не даш? ... Ваистину, не разумем зашто.
- Д. (Охоло). Зашто, зашто, ... зато, учитељу, што не трпим да земља носи већег човека него што сам ја!
- С. (Одвратив лице). Онај, који је поразио првенце египетске, од човека до скота, никад није сапутник оholим и силнима! (Удаљи се).
- Д. У тој твојој упорности рабала се и јачала и ова моја непоколебљивост. У пркос нашој царској вољи и позиву цркве одмећеш се у пустињу и затвараш у ледену испосницу. И ја, ученик твој, смејем се твојој срџби испосниче, и без твога благослова настављам велики пут, који назирем пред собом. До виђења на цариградском престолу! (Пође. Укаже се узрујана Милица, па, одлучно, дотрчи пред њега и клекне)

Појава 9

(Душан и Милица затим Лазар)

М. Многомилостиви царе!

Д. (Љубазно, подигнув је). Што си тако узрујана, кћери?

М. Милост, господине царе, милост!

Д. Милост? За кога је просиш Милице.

М. (Оборив главу стидно). Молим се вашој великодушности, молим се вашој доброты (ломи се у неодлучности) ... опрости ми добри императоре ... дозволи ми да се удаљим.

Д. Да се удаљиш, а милост?

М. (Хоће да име, цар је ухвати за руку). Пусты ме, царе, пусты!

Д. Не, не, дете моје. Остани и говори. Ты ме ниси никад молила; теби до данас не учиних никакву милост.

М. Страх ме је ...

Д. Страх, од мене? Ја нисам теби цар; ја сам рођак твој; говори слободно!

М. (Бризне у плач).

Д. Плачеш?

М. Ако чује отац мој ...

Д. Ништа чути неће, ево моја реч!

М. Ја те молим ... допусти ми да клекнем преда те ... (Опази Лазара, који, оборене главе, појави се од противне стране). Он! (Клоне на руку цареву).

Д. (Обрне се и видеВ Лазара). Наш ставилац Лазар.

Л. (Приближив се цару). Императоре, допусти да ты пољубим скут.

Д. Ходи слободно овамо (Пружи му руку, коју Лазар пољуби). Реци цару: љубиш ли нашу рођаку?

Л. (Оборив очи). Императоре.

Д. Приђи ближе! (Подигнувши очи к небу). Како си велик и блажен, Боже, у невиној младости и њезиној истинитој љубави. Ходите ближе моме, данас толико узбујеноме срцу: цар је ваш савезник.

- Л. (Клекне). Допусти, милостиви царе, да отпратим оца у Прилипац.
- Д. А из Прилипаца право к нама у Призрен, (Погледавши Милицу) је ли Милице?
- М. (Сакрије лице на руку цареву).
- Д. А сад, децо, пођимо; узбуђен сам, ваља ми потражити мир.
- (Душан, Милица и Лазар удаље се).
- (Јелисавета и Теодора добу, журним кораком)

Појава 10

(Јелисавета, Теодора, најзад Душан)

- Ј. И ти не ћеш да се покориш мојој вољи?
- Т. Не.
- Ј. Вољи твоје сестре?
- Т. Не.
- Ј. Вољи царичиној?
- Т. И трећи пут велим не!
- Ј. Срећа, коју ти ја спремам, сјајна је.
- Т. А још сјајнија је коју сама себи спремам.
- Ј. Ти немаш љубави.
- Т. Као ни ти.
- Ј. Ја љубим.
- Т. (Иронично). Љубиш — желим знати кога.
- Ј. Свога мужа.
- Т. Мужа? (Посмешљиво). Говори истину! Реци: цара.
- Ј. Цар је мој муж.
- Т. И ја хоћу мужа, који није само мој муж.
- Ј. Охо!
- Т. Кад престанемо волети мужа, да љубимо ... али је си ли ти духовник, да ти дајем исповест?
- Ј. Теодора!
- Т. Та ја тек имам одлучити ко ће ми бити друг! Чујеш ли ме, сестро: остави ме саму на путу живота! Рекох ти: не тражим ничије помоћи.

Ј. Сањарија!

Т. Не сањам; моје су очи врло будне. Још једном отворено: нећу да сам перпер, којим поткупљујеш охолога господина деспота. Ја мрзим Вукашина!

Ј. Ти се усуђујеш противити нашој царској вољи?

Т. Усуђујем се притивити суровој самовољи моје сестре!

Ј. Сестро!

Т. И отурити од себе властелина, који ми је одвратан.

Ј. Ни реч више!

Т. Који улива у мене страх.

Ј. Доста!

Т. И кога се пнушам ... Умири се, сестро, постараћемо се да ти украђујемо јед; пожурићу се да оставим и тебе и двор. Ако не хте својевољно, онда ћемо натерати Синишу, да прими руку, коју ми пружамо.

Ј. Он је Немањић.

Т. (Лукаво смешећи се). Па баш зато, и мени се прохтео грозд са царске лозе, и ми љубимо славу ...

Ј. Умукни!

Т. Исто као и наша императорица сестра. Ха, ха, ха! Како си неправедна, или правије говорећи: завидљива!

Ј. Удаљи се!

Т. На што то?

Ј. И не појављуј се скоро пред нашим личности.

Т. (Лукаво). Пред вашом личности? Ала си охола! Пример који ми годи, у који ћемо се радо угледати. Кад и ми једном стекнемо и славу и власт, сетићемо се наше старе сестре, дићи ћемо главу и бити поносити. И то (мало иронично) велика царице, али великога господина царства вам, деспота Вукашина, не можемо милостиво примити; њега из нашега срца терамо у вечно прогонство! (Укаже се Милица, оборене главе, погружена и плачна. Теодора је опазиле и пресече очима). Или, ако је

баш тако хитно да га обдариш деспотицом, ево ти овце из српскога стада, подај је брзо твоје халапљевом вуку нека је растргне! (Полети, зграби Милицу за руку. Милица се тргне и врисне. Теодора не пуштајући је, привлачи је царици. У истом тренутку појави се цар у обичном оделу, с великом палицом којом се поштапа, пролазећи дубином међу стубовима. За њим Палман, као стража. Чувши врисак Миличин, журно дође на сцену.

Д. Каква је то саблазан у мојим дворанама?

Ј. (Зачуђене).

Т. Цар!

Д. (Истргне из руку Теодориних Милицу и пригрли је). Не доличите се овог божјег анђела; она је моја кћи. (К царици). Она је наша кћи. Велика божја рука почива на њој.

ЗАВЕСА

ЧИН ЧЕТВРТИ

(У дворишту великог царског двора у Сврчину. У дну улаз у двор, лева и десна испупчена крила дворска. Око дворишта јака зидана ограда. Пред једним и другим дворским крилом по каменит сто, с каменитом клупом)

Појава 1

(Бранко Младеновић, Алтоман, Расисалић, Војислав Војиновић, Шубић. Сви седе за столовима, неки говоре, неки нешто раде. Уће ђак)

Б. Посла ме ово амо отац протопоп.

Р. Па добро дошао!

Б. Пита: жели ли ваша господа слушати литургију?

В. В. Преброј колико нас има, па припали толико воштаница! А што си почео пуштати ту брадурину?

Б. Хоћу да се почим.

Б. Р. Да ми те је мало за те чекиње.

Б. Па да после плаћате моју ишчупану браду.

Б. Р. Волим платити и мехоскубину,* него гледати брадата младића ... Реци протопопу: доћи ћемо ...

Б. М. Осим мене (Међу тим ђак оде).

Р. А што осим тебе?

Б. М. Досадило ми све; мрзак ми живот, па мрска и молитва.

Р. Не говори тако!

Б. М. Помисли само: од кад се вртимо у зидинама овога двора.

В. В. Јутрос сам рачунао: Цар се круниса у Скопљу 16. априла 1346., издаде законик 21. маја 1349. Онда нам беше сужанства три године, месец и седам дана. Од то доба пуна два месеца; пуна два месеца; дакле: затворени чамимо овде пуних три године, три месеца и седам дана.

Р. Зар је то мало?

В. В. Читав век.

Б. М. И сад ме браћо, оставило свако стрпљење. Размишљај, да прескочим зид и да побегнем.

Р. И ја велим да побегнемо, али куда?

Ш. У Дубровник.

Б. М. У Латине? Онда волим овде дочекати и смрт. (Обрне се Алтоману, који за другим столом, чита књигу и час по загледа и у другу отворену књигу). Алтомане! (Никола дигне главу и погледа га расејано, занимајући се још оним што је читао). Реци, имам ли право!

А. (Расејано). Да богме да имаш право ... само, само реци ми: шта?

Б. М. Штака! Читаш, читаш ... да се не ћеш и ти у протопопе?

А. Не.

В. В. Он ће у владике.

А. Ни у попове, ни у светитеље ... даде ми господин Челник нов царев законик, па га поређивах са законом блаженопокојног светога Краља.

Б. М. (Јетко). Законик је за господу, за слободне царење људе, а не за оваке презрене и од господ Бога остављене сужње. (Седне до Алтомана). Али, да убијемо време, прочитај и нама што из тог новог законика!

- A. Драге воље. (Пошто се и остали приближе његовом столу, с пажњом, чита): „Да није вољан господин цар, ни краљ, ни госпођа царица, никоме узети баштину на силу“.
- B. M. Исто као у старом законику.
- A. „Цркве све, које се налазе на земљи царства ми, ослобађају се свију работа, малих и великих“.
- P. Било по старом, било по новом законику, поповима добро.
- B. M. А ко ти пише него поп?
- P. Право имају: нико себи није злотвор.
- A. Себри да немају зборова. Који се ухвати као саборник да му одсеку уши и опрље трепавице.
- P. Себар нека оре и копа! Да шта ће властела, ако они буду саборисали?
- A. На хиљаду кућа да се издржава у манастиру 50 калуђера.
- B. B. Могло их је бити и мање.
- P. Довде су ми (покаже врат).
- B. M. А мени довде (покаже теме).
- A. И по свима црквама да се хране убоги како је записано од ктитора ... Калуђери и калуђерице, који живе по својим кућама, да се отерају у манастире.
- B. B. Важи ли то и за младе калуђерице?
- A. Без изузетка.
- B. B. Штета!
- Ал. Ништа лакше, за њима у манастир!
- B. B. Хвала лепо.
- Ал. Забрањује се светитељима анатемисање хришћана за грехове духовне.
- B. B. Који су то греси духовни?
- B. M. Питај протопопа!
- Ш. Волим и не знати, него осорљивога старца запитивати.
- A. Кад умре властелин, коњ добри и оружје да се даје цару, а хаљина велика бисерна и златни појас да има син му.
- B. B. А ако нема сина?

Ал. Онда добија кћи.

В. В. Питам, јер ме се баш то тиче. Прво шта ће бити, кад се опростим сужанства, женидба!

Б. Р. Види, брајко, боље седи где си.

А. Да пристав не узнемирује жену кад муж није дома, ни да се позива жена без мужа.

Ш. То се тиче вас ожењених; слушајте!

А. Ко на војсци обори цркву да се убије и обеси ... И поп латински, ако се нађе да обраћа хришћане у веру латинску, да се казни по закону светих отаца.

В. В. А шта веле свети оци?

А. Питај протопопа!

В. В. Онда то нећу знати никада.

А. Јеретик, који се нађе међу хришћанима, да се жеже по образу и да се протера.

Б. М. Да ти, Војиславе, ниси јеретик.

В. В. Сад, не знам ни сам који сам ћаво.

Б. Р. Да те чује протопоп.

В. В. Тешко мојим образима!

А. У ком се селу нађе лопов или разбојник, да се расели; разбојник да се обеси стрмоглав, а лопов да се ослепи.

Б. М. Сасвим право.

А. И који властелин отме на силу владикү, жену властелинову, да му се обе руке осеку и нос одреже.

Б. Р. Чувај се Војиславе!

В. В. (Ћхватив за нос). Богме, не реци!

Ал. Ако меропах побегне од свога господара, где га нађе, да га опрљи и нос му распори.

В. В. Ама све некако око носева.

Б. М. Де, Никола, потражи нешто што се наше коже тиче! Има ли штогод о тамницама, о сужњима?

А. Има ево: (Преврће листове). Нико да не прими човека у тамницу без књиге царства ми.

В. В. Да ли и ми дођосмо с књигом?

Б. Р. Те још коликом!

Ал. Сужњик, који се држи у двору царства ми, ако утече у патријарши двор, да је слободан ... Који

утече из тамнице, чим ступи на двор царства ми, био царски или црквени, или властелин, одмах да је слободан.

Р. Паметно.

В. В. Јест, ал' дед утеци!

Б. М. Оно има и ко се потруди. До душе је и ово сужанство, ал' не дао Бог допаднути мрачне тамнице.

В. В. Тамница је тамница, била светла или мрачна.

Ко је лишен слободе у тамници је.

Ал. И ја тако велим! Али, шта му знаш (Чује се звоно). Починје служба; хајдмо те!

Б. М. Ја остајем.

Ал. Што?

Б. М. Данас ми је толики терет на души; и црква би ми била тешка. Оставите ме, да мало поседим сам.

(Сви оду, осим Б. М.)

Појава 2

(Б. Младеновић, затим Челник)

Б. М. (Седне и удуби се у мисли. По малој почивци, појави се на средњем уласку Челник и полако приступи му). Нас је оставио и Бог и цар.

Ч. Али не и челник.

Б. М. (Тргнув се). А, ви ту?

Ч. Сами смо (Смотрено на све стране). Као што знате, ја вам пружам слободу.

Б. М. Слободу из твоје руке?

Ч. Зашто не?

Б. М. Ко је одузе, онај је и даје.

Ч. У говору тако, ал' у твору не.

Б. М. Оставите ме!

Ч. Така сјајна будућност, ти је напушташ.

Б. М. Будућност?

Ч. Кантакузин вам нуди војводства; даће вам војску; отерајте цара из Македоније из Тесалије, и земље остају ваше.

Б. М. (Иронично). Наше?

Ч. Само ћете признавати за државну главу императора Кантакузина. (Смешећи се, прилазећи му). Нећете бити први.

Б. М. (Скочи плануво). Та то је издајство!

Ч. (Устукнув). Шта рече? Издајство? Шта издајем ја? Ви ћете својевољно побећи, он ће вас драговољно примити: ја нити примам што, нити издајем.

Б. М. (С гнушањем). Ужасно!

Ч. А нашто та жестина, војводо? Боље поступите као што рекох ја: саглашење донеће вам мир.

Б. М. Ја мрзим Грке.

Ч. Мрзим их и ја.

Б. М. Мрзим и Кантакузина.

Ч. Не мрзим, ал' га и не љубим.

Б. М. Па што му служиш?

Ч. Ја? Њему? Боже сачувај!

Б. М. Па онда што нас шиљеш њему?

Ч. Рачун. Сад сам само Челник, седим осамљен овде и судим селима и катунима. Сиромашини себри, сиромашини ја. Корак само од премићура* до мене. Чујеш ли војводо, хоћу господства, хоћу перпера! Ја сам купац и тражим повољна продавца.

Б. М. Дакле ми смо трг?

Ч. Трг и ништа више: Ви добијете слободу и области, Кантакузин отпорнике Душану, ја господство и перпере, а Вукашин (Пљесну се по устима, после мале почивке)... шта рекох ја?

Б. М. (Чинећи се чуо). Господство и перпере.

Ч. (Одахнув, задовољно, за се). Не чу последњу реч, добро је (Гласно). Јест господство и перпере. Но, прељубазни војводо; како вам се свиди рачун најскромнијега у царству Челника?

Б. М. (Гледа га оштро, смејући се јетко). Красан рачун.

Ч. (Смешећи се лукаво). Је л' те, да бих још данас могао бити велики казнац царства?

Б. М. И велики тат?*

Ч. Војводо!

Б.М. Који би расуо цео доходак царски: кабал* жита цару, кабал жита казнацу, а кабал жита оном великом гусару...

Ч. Великом гусару?

Б.М. Или, ако хоћеш, деспоту.

Ч. Деспоту?

Б.М. Но, па што га помену мало час (Челник се, преплашен, ужасне)... Вукашину! (Чује се трикратно звоњење). Звони на Достојно! Одох да бар одстојим свршетак литургије. Ипак је боље молити се, него делити самоћу са оваквим господином Челником (Оде).

Чел. (Гледајући за њим, поражен). И на овој рашкој господи баш се не да ништа заслужити — врло рђав трг.

Појава 3

(Вратко, Лазар, Челник)

В. (Ушав с Лазаром, опази Челника замишљена). Добро јутро, господине челниче! Какве крупне мисли у свету недељу?

Ч. (Изненађено). Какво изненађење, велики господине... (Клањајући се). Баш сад чуку звоно на Достојно, па се мољах Богородици... Добро сте нам дошли! Ако је вољи у двор.

В. Овде је врло пријатно. Где су господа?

Ч. У цркви.

В. (Лазару). Похитај и јави за наш долазак. По нафори сви овамо. (Лазар се удаљи). Узмите ово писмо, које вам шиље цар. Ми смо ради наградити вашу верност. Јесу ли сва господа здрава?

Ч. Потпуно.

Вр. Уверени сте, да се нико с њима није састајао?

Ч. Нико, осим мене и протопопа.

В. А старац?

Ч. Осорљива ћуталица.

- В. Као што треба. А сад чујте! Око двора умножите стражу, људе поуздане. Наредите да се прегледају и спреме све предње одаје! Одмах!
- Ч. По заповести. (Пође).
- В. Још једну реч. Стигла нам вест, да су се у околним областима виђала два сумњива путника?
- Ч. Калуђери?
- В. Не, трговци који продаваху црквене ствари. Јесу ли долазили овде у Сврчин?
- Ч. (Тргнув се мало, за се). Боље да кажемо, да су долазили. (Гласно). Долазили су и куписмо од њих један путир за цркву.
- В. То су уходе Кантакузинове; наредили смо, да се на њих боље припази. Нисте од своје стране ништа приметили?
- Ч. Ништа, иначе бисмо их притворили...
- В. И заслужили особиту милост царску.
- Ч. За коју живим.
- В. И која се, ма и у најпознијем часу, излива на верне.
- Ч. Од сад ћемо боље отворити очи. (За се): Само кад смо се за сад извукли. (Гласно): Имам ли очекивати још какве заповести?
- В. Не. Чим посвршунете што смо наредили, потражите нас овде.
- Ч. Онда ћу бити сретан да се кроз неколико тренутака прикажем вашем господству (Поклонн се и оде).

Појави се Лазар.

Појава 4

(Вратко и Лазар)

- Л. Служба божја свршена — да ли да уведем господу.
- В. Још тренутак само. Нешто ми задрхташе и ноге и руке.

- Л. И мени исто тако, господине жупане.
- В. Ти си млад, дете моје.
- Л. Рука ми дрхће, а срце, као чекић, бије о пруди, Кад уђох у цркву, скратише ми се ноге. Па сам, простићете, и плакао, кад видех војводе у столовима. А кад се окренуше и побоше овамо к мени, а ја завезах, па, па... ви плачете, господине жупане?
- В. (Пренув). Ко каже?
- Л. Ето вам се суза скотрљала...
- В. Доста! И ти мораш видети све. Иди, позови господу! Ил' не, не; чекни мало! Мало само, док се приберемо... Ходи овамо! Погледај ме Опажаш ли што?
- Л. Ништа!
- Вр. Одавна их не видех, па ми се све чини... је ли, дијете, је ли већ пуне три како су господа у Сврчину?
- Л. Данас равно: три године, три месеца и седам дана.
- В. (Задовољно). Чак и дане! (За се). Племенито дете, овај наш ставилац. (Гласно). А сад, иди и доведи их! (Лазар оде). Још сам узрујан... Шта пута говорах цару и царици, али осташе непопустљиви, не одобровољише се. А јуче на уранку, чим ме опази, викну: у Сврчин! Да си три пут благословен царе, узвикнух, и ево нас. Је ли ово дан измирења, праштања, или... (Застане, опазив господу).

Појава 5

(Вратко, Лазар, Бранко Младеновић, Алтоман, Бранко Расисалић, Војислав Војиновић)

Вратко, преко зида, гледа у врт, докле сужни улазе и стану према њему.

В. (Обрнув се дошавшима). Господо!
Ал. Господине жупане! (Сви му се поклоне).

В. Заповеди ми цар, да вас походим.

Сви. живео цар!

В. Узвишени император жели чути, да ли је ова са-
моћа довољно искушала вашу приврженост пре-
стољу?

А. А зар се икад у то још и сумњало?

В. Казујем само жељу цареву. Господа врло добро
памте, шта их доведе амо у Сврчин.

А. Воља царева...

Б.М. И околине његове.

Вр. Говорите криво.

А. Говоримо сушту истину.

Вр. Престо хоће послушност.

А. Послушност разумну!

В. Безусловну! Наше је мислити и расуђивати, ваше
наше заповести извршавати.

Б.М. Дакле оруђа?

Ш. Без воље и суда?

Р. Без главе?

Вр. Не! Десница, која крчи пут великим намерама
царевима; стрела на тетиви коју одапиње цар!
Шта је престо без храбрих војвода, шта војводе
без највише воље? Је ли император обрталка
коју обрћу вихорови?

А. Вихорови не, али дах народни.

В. Народни? А ко је тај народ, желим чути, племе-
нита господо? Да ли себри и отроци?

Б.М. Властела!

В. Зар у сабору не седе властела и клир!

Б.М. Седи — властела македонска!

А. И већином грчки клир!

В. (Поћути мало). Инак, господо, не судите тако!
Што мање жестине у суду, више мудрости у
одлуци. Је ли вам камен на срцу; отклоните га за
часак и говоримо хладно! Реците: шта бас тишти?

А. Није један терет на срцу.

Б.М. Хоћете ли да почнем ја? Господине жупане,
царев је престо — престо наш; не трним око њега
туђу господу!

Вр. Тако изискују користи престола и углед царства.
Б.М. Зар нашим понижењем да подижемо углед ту-
бинцима?

В.В. Влахобугарима и Грцима?

Р. Па чак и Албанитима!

Вр. Ми не покоравамо, господо, ми присаједињавамо
слободне области нашој држави. Властела нових
области има и права и дужност да се искупи око
новог престола.

Ал. Ал' не и да истисне нас, нас, стару српску влас-
телу!

В. Не разумем.

Б.М. Разумете, господине жупане, разумете врло до-
бро. Ко ме дадoste достојанство деспота? Оливеру,
Вуканину. Ко ме севастократорство — Дејану! Ко-
ме коњушарство — Угљешу! Ко ме досудисте да
буде велики логотет — Гојку! Је ли то властела
српска, је ли су то рашка господа? Не тражимо
друге сведоке, ви сте Србин, ви сте, Немањић, ре-
ците: је ли то право?

В. Господо не судимо нагло!

А. Није то наглост, господине жупане; то је срџба
угњетеног поноса!

Ш. То је гнев, али праведан!

Б.М. Знате, господине жупане, шта се крви проли-
отимљући грчке градове? Колико српских глава
прште о тврде зидине серешке? Па ко данас за-
поведа у том велелепном граду, ко господује у Се-
резу, Волеру и Струми? Је ли Мануило Ливреније
Србин или Грк! Готов сам да ме жива растргнете,
ако међ српском властелом нађете и једног Ливре-
нија! Ко је кефалија — Грк! Ко велики чауш —
Грк! Ко је протоспартарије* — Грк!

В. (Оштро) Бранко!

Б.М. Дозволите, велики господине жупане! Били сте
у пределима серешким, видели сте Маникејски
манастир, најлепши и највећи у нашем царству.
Ко суди томе манастиру?... Он је грчки лавра,
њега сазидаше грчки цареви! За то му се пишу

крисовуље какве никад не добише ни прве задужбине наших краљева. Сви су грчки манастири ставропигије,* у њих не сме ни епископ, ни кефалија, нико главом, осим цигло господин цар. Реците ми, велики господине жупане, је ли то и до сад тако било у земљама српским?

Вр. Даље, господине Бранко, даље; или ти то беше последња реч?

Б.М. Сазидасте лавру архангела Михаила и Гаврила код Призрена. Где је Призрен, где далеки Серез и серешка област! Па је опет даште на уживање серешком митрополиту Јакову, дадохте је Грку! Мало грчком светитељу толика царска лавра — дајете му и манастир светога Николе у Пчињи! Дајете им и што знамо и што не знамо, дајете и левом и десном, дајете... једном речи: дајете им све!

В. Мени се чини, господо, да се од нас све више удаљава мир.

А. Три године...

Ш. И више...

А. Бугасмо и венусмо у овим зидинама. Не дајте живу човеку говора, заптили сте га! Не чудите се, господине жупане, овој огњевитој речи што куљи из нас.

В. Ти си увек био мудар, Алтомане!

А. Био, господине, жупане, био; данас се бијем по глави и мислим: да ли је у њој и мрве мудрости или сам већ сасвим јуродив. Страшна је ова самоћа, страшна; не желим је ни најцрњем моме злотвору: веже те, згрчи те, утули те! Чини ми се из стопала измилеле жиле, уриле се у земљу, па ме привезале као биљку која се с места не миче. Па ипак, господине жупане, ако је наша реч увреда императору, оставите нас и даље да угинемо у овој самоћи.

Вр. Племенити господине Алтомане.

А. Нисам више племенит, нисам господин, нисам властелин — уди божјак одјурен са огњишта својих

дедова! Шта учинисмо ми? Кажите нам вељу кривицу нашу! Судије ходе по областима царства, суде и исправљају ниште и убоге; нама прогнанима, не судише ни судија обласни ни судија дворски.

В. Предајмо забраву све!

А. Забраву?

В. И пригрлимо мир.

А. Добро; говорићу мирно, велики господине жупане. За неверство, за крв, за отмицу владичице суди главом господин цар; тако заповеда још стари законик царства. Е да ли нам суђаше господин цар? Преврнусмо ли вером, пролисмо ли крв, отесмо ли туђе владичице? Има ли још властеле веље у земљама српским, има ли господства, има ли хришћанства?

Бр. Алтомане!

А. Ни јеретици ни татини гусари, ни мафионици ни отровници, ни ковасмо динаре без воље царева, ни пленисмо села и људе, и гле, невини и неслучани, трунемо у овом гробу живих!

Вр. Воља царева.

Ал. Воља царева? Ко брну ту неприкосновену силу проти нас? Ко множаше мрштине на челу царева, ко нас омрази!

В. Ваша жестина.

Ал. Наша истина! Велики господине жупане, истина! Учаху нас оци наши, учаху матере наше: децо говорите истину! Оцеви и мајке почивају мирно у гробницама њиховим, а синови, ходећи по савету њихову, посташе створења невољна и обезчовечена. Доба, у ком смо, измеће нас и посла овамо у дворште смрти. И кожу скину са човека жива, жупане, ал' старе му навике не. Благо живим деспотима, којима сасвим други наук казиваху преци њихови!

Вр. Оставите Оливера...

Ал. Оливера не, али нас тишти деспот Вукашин.

В. (Мрко) Вукашин? Понизна слуга господина императора, и ништа више. Ко вам смета да прихватите његово дело ви?

Ал. Ко нам смета? (Пљесне руком прса према срцу). Ово овде! Ишчупајте то и војводе ће постати послушна јагњад. Ал' до год куца ту, и против своје воље, постајемо отпорници, превратници, бунтовници. Не иштемо љубави; милосрђа само рашкој господи. Боже мој, шта тражимо ми: Ништа: тражимо да је држава наша, да је император глава српске властеле!

В. Ко сме изустити да цар није то?

Ал. Ето, видите, да изустих ја, прогнани властелин, кога и ви називате племенитим и мудрим. Реко сте да је император глава наше властеле? Каква глава, какав император! Што шиље глава поклисаре у омражену Венецију, шта тражи, на што ће му, грађанство млетачко? Ко је та Венеција? Ко ми је и тај многомоћни господин дужд? Пристоји ли императору куцати на врата тога трговачког збора и тражити столицу у трговачкој болти? Шта ће помазаник међу трговцима, велики Немањић међ, подлом лабарском господом?

В. Ко вам рече и то?

Б.Р. А ко други до наш драги господин чувар.

В. Челник?

В.В. Албанит који је можда несретан, што је старешина овог царског двора и властелин српског императора.

А. Да не рече Челник, рекао би сваки други, који се радује нашем понижењу, нашој срамоти.

(Чује се труба и жубор).

Вр. Император!

Сви. (Зачуђено). Цар!

В. Склоните се зиду, да вас одмах не опази.

Појава 6

Душан (Праћен Оливером и Вукашином) и пребашњи. Сужници се уклоне даље к зиду.

Д. Овде смо сами, господо?

Вр. Сами.

Д. Наш изненадни пут у овај наш двор није само осећање потребе мира, него неодржива тежња за велику одлуку. Опкружен жубором који влада у нашем двору у Скопљу, похитах овамо, да с вама, на само, поведем озбиљну реч и кажем своју последњу одлуку. Господо, савет је отворен. Познат вам је метеж који влада у Босни.

Вр. Познат.

Д. Слани смо поклицара у Венецију да посредује код босанскога краља.

О. И Венеција није испунила реч.

Вр. На против, ровила је на босанском двору.

Д. Радила је, ал' у корист своју. Наши поклицари нуђаху јој савез, али добивасмо одговоре нејасне, неодлучне. У место за нас, Венеција је босанскога краља придобила за се.

Вр. И за толике жалбе стижу царству са граница Босне.

Д. Жалбе, које су праведне, и које смо саслушали. Венеција распирује у нама срцбу, треба да осети и наш гнев. Поверљиво ми је саопштило веће дубровачко, да је Венеција ступила у савез с нашим противником, с Кантакузином. Такав је савез и издаја и увреда. Одлучих Венецију казнити.

О. Одлука, којој се и ми придружимо.

Вр. Прво ћемо истиснути утицај њезин у Босни.

Д. И у приморју. Зато чујте моју царску вољу, којој се прво покоравам главом ја: Бану босанскоме оглашујемо рат!

(Господа сужници показују изненађење и радост).

Вр.

О. Рат!

Вк.

Д. Рат, којим ћемо прегазити целу земљу, казнити Котроманића и целу неваљалу властелу. Потражићемо папине легате и лукаву млетачку сињорију, која преобучена сипа отров раздора и вражде. И бабунску јерес и последњег Латинина прогонићемо из те несретне земље. Бобовац ћу огњем спржити и ракопати паклено гнездо неверних и неваљалих Котроманића! Послаћемо прве војводе, не, главом ја, император, повешћу војску да казним отпадништво, безбоштво, и вероломство! Вратко, где су моје војводе?

Вр. (Да знак војводама да приђу цару). Овде су императоре! Господо! (Сужници дођу са свим близу).

Д. (Узбуђен, гледа их за тренутак). Приђите вашем цару. Ја сам отац ваш и кад казним и кад вам праштам. Учите слушати моју највишу вољу!

А. Императоре...

Д. Није довољно имати чисту душу; племенито срце верује; и ви сте дужни с вером прилазити свему што заповеда ваш господин цар.

Б.М. Увек смо твоји, императоре.

Д. И цар је увек ваш. (Приђу му руци). Доста! Опет је међ нама мир. Вратко, заповеди да се донесу мачеви.

В. Већ је заповеђено.

Л. (Појави се с мачевима и принесе их цару).

Д. (Вукашину). Деспоте, припашите господи ове мачеве!

Вк. (Пође: незадовољан застане). Императоре!

Д. Припашите, кажем, у име царево!

(Вукашин предаје, а војводе саме припашу оружје. Војводе у ванредном одушевљењу потргну мачеве и ускликну: живео цар!)

- Б.М. И од сада, као и до сада, ми смо твоје најверније војводе.
- А. (Који се мучи и једва превали преко језика). И твоје слуге!
- Д. Не — моја послушна властела, моји синови.
- Ш. За велику милост, коју изли на нас, дозволи нама, императоре, да ти ми донесемо пред ноге круну босанску.
- Д. Не. децо... војводе! Сви ћемо тамо. Велика војна није никад велика, ако пред њом није главом цар.
- Сви. Живео император!
- Д. Господо, рат је дело велико! (Вратку) Нареди протопопу да нас дочека у цркви.
- Лазар добије од Вратка нему заповест, и оде.
- Д. (Вратку). Је ли челник двора получио своју награду?
- Вр. Предао сам повељу.
- Д. Је си ли уверен, да су гласови били истинити?
- Вр. У неколико сам је признао.
- (Чује се звоно).
- Д. Господо, пођимо у цркву и прозовимо цара небескога за нашега савезника. (Сви оду с њим).

Појава 7

(Челник, а за њим и Ђак, носи кадионицу).

- Ч. (Опрезно, уверава се да ли су отишли). Одоше: и ја ћу за вама, господо, али мало позније, док прочитамо ову највишу царску милост. (Лукаво смејући се). Милост... па зашто онда да не будемо лупеж? Поштен има само једну, а оваки као ја, уживају две милости. Онамо Кантакузин, овде лаковерни цар; овде господство, тамо перпери. Шта хоћеш више господине челничче? Ради смо наградити вашу верност, рече господин жупан и пружи ми ову хартију (Извади је из недара и

разгледа). Моју верност? Ха, ха, ха! (Укаже се бак). Овамо дијете: прочитај нам ову царску повељу.

Б. Хитам у цркву.

Ч. Овамо, овамо! (Да му хартију) Читај! (Стане достојанствено и слуша).

Б. (Чита).

Дворанине царства ми, велики жупане, доместиче послова царскога нам двора, господине суплемениче Вратко.

Пошто је велики челник нашег царског двора у Сврчину, дворанин Мануило Мосхопуља,...

Ч. (Поклони се) Ми главом...

Б. (Чита даље) неверном службом учинио себе недостојним наше царске милости...

Ч. (Скочи и полети к баку) Шта... шта... рече?...

Б. (Чита... недостојним наше царске милости, то царство ми има вољу и наређује, да се реченом неверном дворанину одузме сва дана власт, да му се опрљи брада и бркови и да се прогони. То ти да извршиш наш суплемениче и велики жупане царства ми.

Стефан, ва Христа Бога благоверни цар и автократор Србије и Романије. (Бак, престрављен, испусти повељу).

Ч. (Поражен, клоне на клупу). Јадна моја брада!

Појава 8

(Вукашин и пребашњи).

Вк. (Уђе брзо и метне руку на раме челниково).

Спасао сам ти главу, а сад се пожуре! Све ће бити спремно за твоје бегство.

Ч. Деспоте!

Вк. Ни тренут оклевања!

Ч. Добротворе. (Хоће да клекне).

Вк. Журно, доцније, доцније!

Ч. Ко ме више да захвалим: Богу или теби?

Вк. Промислу.

Ч. Да си благословен! (Оде).

Вк. Тако. Твоје ми савезништво поста опасно. Путуј!

Крајње време беше да те с ове висине срушимо,
и сруших те. Мој прагилац одвешће те што пре
у царство, у коме не суди император, и то само
— једним ударцем мача!

Отворе се нагло средња врата и на горњој степеници
појави се Јелена с Теодором. Вукашин се јако изне-
нади али се брзо прибере.

Појава 9.

(Јелена, Теодора и Вукашин)

Ј. (Фуриозно). Цар?

В. (Поклонив се). Превисока царице...

Ј. Питах: где је цар?

В. У цркви.

Ј. У цркви?

В. Моле се за срећу оружја.

Ј. Оружја?

В. За срећу у рату.

Ј. Говорите јасно!

В. Цар је објавио рат на Босну.

Ј. (Гневно). Рат без нашега знања!

В. Као што рекох.

Ј. Без наше воље?

В. (Слегну раменима). Свршен чин.

Ј. Где су војводе?

В. Рашка господа — у храму.

Ј. Сужници с царем?

В. Сужници? Били!

Ј. Милост, без нашега знања — без наше дозволе?

В. И ја, вашег двора прејасни деспот, својом руком
припасах им мачеве.

Ј. (С презрењем). Ви?

- В. Цар: ја бејак само слуга његове највише воље.
- Ј. (Жестоко, ходајући). Зато тако кришом оставише јуче двор. Од кога бегаше цар? Од мене, од су-
владарке, од царице?! Охо, господине императоре!
Мишљасте на жену, заборависте да сам и ја власт,
да сам Јелена! Тако понижење царици! Прибе-
римо се! Што је наглост мужа изопачила, попра-
виће мудрост супруге. Живо! Деспоте; Јавите цару
за наш долазак.
- Вк. По заповести (Полазећи безвољно). Не би л'
боље било најпре починуту.
- Ј. (Оштро). Нисмо научили понављати нашу заповест!
(Још оштрије). Деспоте!
- Вк. (Клањајући се). Већ сам отишао. (Оде).
- Ј. (Хода фуриозно). Најнеблагодарнији цар међу ца-
ревица!
- Т. (Иронично). Твој муж.
- Ј. Муж? Говорим о самодржавном господину цару, с
којим заједно примисмо императорску круну.
- Т. Цар, који је свима нама самодржавни господин,
и теби је!
- Ј. Царици?
- Т. Својој жени.
- Ј. Никад!
- Т. Је ли како је сласт господства неодољива? И ја
волим власт, власт силну, неограничену. Не за-
мерај други пут кад и ми пружимо прст на Сем-
шу.
- Ј. (Не слушајући је). Суровост! Остатак простачке
крви тривалских кнежева. Како да казнимо то-
лико самовољство.
- Т. (Иронично). Послушношћу.
- Ј. Понижењем? (Лазар се појави и отвори широм зад-
ња врата). Долази цар. Удаљи се!
- Т. (С ироничним осмехом). Само храбро. жено! (По-
гледа оштро Јелену, која је испрати још оштријим
погледом).

Појава 9/10

(Душан и Јелена. Душан одлучним корацима сиђе низа степене с оштрим погледом у царицу, која га, стојећи непомично, дочекује исто тако силним погледом и главе мало заваљене назад)

Д. Ти овде, Јелена?

Ј. Царица!

Д. Изненадан долазак...

Ј. Тако?

Д. Без нашега знања.

Ј. (Планув). А коме објависте ви ваш полазак, царе?

Д. Хтедосмо у тајности повући се у Сврчин.

Ј. Без мене?

Д. И добох сам.

Ј. (Иронично). Ко саветова цару самовољни чин?

Д. Ја.

Ј. Ко се усуди саветовати да увреди мене?

Д. Нико!

Ј. Увреда самодржавној царици?

Д. Толики гнев?

Ј. Не дозвољавам ником да газии права царице, па ни цару.

Д. Мени?

Ј. Теби.

Д. Своме мужу?

Ј. Не — императору.

Д. (С мало жестине). Блаже, блаже превисока госпођо.

Ј. Не трпимо игру с круном коју носимо по божјој милости.

Д. (Жешће). По вољи мојој! А што дадох ја, чуј ме, Јелена, оно умем и узети, кад год се прохте мојој царској вољи.

Ј. Претиш?

Д. Не! Казујем ти прстом где су твоје границе!

Ј. Заповедаш?

- Д. Мојој вољи прво потчиним цара, па онда васколико царство ми.
- Ј. И мене?
- Д. И царици заповедам послушност.
- Ј. (Фуриозно баци с главе дијадему) Доле све! (Згази пакит). И ја те газим, царице! (Брише чело убрисом). Бришем с чела и тебе, помазаничко уље! Ја, расцарица, савијам колена пред тобом, самовољни, не, самодржавни господине императоре! (Хоће да клекне, Душан јој крати и уздигне је). Што дижеш понижење из прашине његове? Шта ће пару уда властелника из земље Бугарске! Ја сам само старог Страцимира кћи: уделите јој мало милости, да може погледати ваше императорско господство. (Мало кроз плач). Желиш ли отиснути, сазови сабор и отерај ме!
- Д. (Блаже). Јелена!
- Ј. (Одлучније). Сабор! А дотле ни за ступањ не слазимо са постоља на који смо се подигли, велике одлуке царства, без њезина знања, не дозвољава царица. Реците: шта учинисте у овој сврчинској самоћи! Пита царица!
- Д. (Хладно). Објависмо рат.
- Ј. Против Босне?
- Д. Против Бана Котроманића.
- Ј. А Млечи?
- Д. Варалице!
- Ј. А Рим?
- Д. Папину инквизицију прогнаћемо из Босне!
- Ј. А Кантакүзин?
- Д. Стара варалица! Његово господство потражићемо, кад свршимо покорење Босне.
- Ј. Пут, који сте узели, императоре, стрмен је.
- Д. Мишице наше — поздане су.
- Ј. Рат на северу, лишава заштите цео југ.
- Д. Наше јужне области управљаће верно наши дворани, до нашег повратка. Области, које примисмо од наших дедова, заслужују нашу најбрижнију пажњу. То чинимо по божјој вољи и данашњој

нашој царској одлуци. Преиначити — може само један господин који је изнад мојих држава, више твоје и моје главе, твој и мој судија, а то је Бог! (Пође, застане). Јављам ти, да одавде одлазим право у Прилипац моме староме саветнику, Припцу. До вибења у Скопљу! (Јелена гледа за њим непомично. За тим се појави Теодора).

Појава 10

(Јелена и Теодора)

Т. (Приближавајући се смотрено). Отишао је.

Ј. (За се). Данас први пут цароваше само његова воља.

Т. (Иронично). Први пут? Вараш се, царице.

Ј. (Продужујући за се). Заповедао је и мени, царици.

Т. И заповедаће. (Подсмешљиво). Муж је жени власт. А шта ми је и превисока госпођа царица? Жена!

Ј. (Теодори, коју истом опази) Овамо, самовољна се-стро! Чуј! Босна ће ми платит ово самовољство царево! Не покорење, царе; искорење, истребљење, уништење! Лакше, лакше, српска рашка господо! И ми смо вични копљу и стрелама. Царица је стари ратник, да видите њезин штит и шлем! На част вам самовољни цар! Ја полазим с мојим војводама! С нама огањ и мач, а за нама згаришта и пустош! Времена ће приповедати пут увребе царице! А сад, Теодоро, коње! Журно!

Т. У Скопље?

Ј. Не! У Призрен!

ЗАВЕСА

ЧИН ПЕТИ

Дворана византијско-романска

Појава 1

Јелена сама.

Босна је понижена! Покорена? Ко зна! Излила сам гнев! Чин нагао, паклен, тишти ме толика грозота. Али, осветисмо се: ја за увреде императорове, мени, император за увреде нанесене њему. Сиромах народ! Је ли морало бити тако? Ко зна! Царство име свршен чин, ја (уздахнув) позно кајање. (Погледа ка икони која је на задњем стубу; опази Вукашина, који је међутим ушао и стао између ње и иконе. (Прибравши се, седне).

Појава 2

(Јелена и Вукашин)

- Ј. Дакле сте поуздано извештени да је Симеун умакао?
В. (Стојећи). Давно је у грчким областима.

- J. Хтедосмо га послати у Скадир подаље од двора.
 В. (За се). Знам. (Гласно) Ко се надао његовом тако наглom одласку. (За се). Бар је спасао главу!
 J. А где је сад?
 В. У Етолији или Акарнанији.
 J. Да не постане опасан престолу?
 В. За сад, не. Испросио Томаниду Ане Палеологове: сад му је глава пуна мисли о женидби.
 J. А после?
 В. (Смешећи се). Како се прохте лепој Гркињици.
 J. Цар је погрешно што га је узео у заштиту.
 В. Воља царева — не подлеже моме суду.
 J. Али мом! Цар сувише често сече моје путање!
 В. (Лукаво смешећи се). Цар је цар.
 J. (Оштро) А царица?
 В. (Поклонив се) Ваш најпонижнији слуга.
 J. (Оштро). Деспоте! Јесте ли се одлучили примити руку наше сестре Теодоре?
 В. (Изненада) Рuku Теодоре?...
 J. Јесте или нисте?
 В. Краљице...
 J. Но?
 В. Толика милост...
 J. Да или не?
 В. (После великих мука) Први канон мога живота — послушност царици.
 J. (Са задовољством) Дакле?
 В. (Клекнуv, пољуби јој руку). Ја сам најсретнији жених.
 J. Наш зет. (За се) Успех! добитак! (Гласно) Устаните! Стојте! За толику радост, желимо да нам још једном пољубите руку (Он пољуби). Тако. (Пљесне у дланове. Појави се ставилац Лазар). Наша сестра нека се одмах потруди данас; очекујемо је. (Лазар се удаљи). А сад, драги наш деспоте, како теку послови царства?
 В. (Узев врло озбиљан изглед). Рђаво!
 J. Малодушност!
 В. Пренаглили смо с Римом!

- J. Ја мислим: не.
 В. Ја велим: да!
 J. Отпор?
 В. Неочекиван! Метеж у народу, у двору узбуна!
 И присталице остављају нас.
 J. Где је ваша мудра реч? Где је Оливер?
 В. Ја, извините, чувам се да ме не закаче усијани
 таласи. Оливер? Не појављује се.
 J. (Са сржбом) Неверство!
 В. Мудрост, превисока госпођо.
 J. Бекство с бојног поља, издаја!
 В. (Одлучно). Казах мудрост, царице! Ми тражимо
 помоћи, савеза, а Рим шаље веру. Папини легати,
 уместо потпоре противу угарског краља, зашли
 по црквама и читају латинске мисе.
 J. Је ли стигао трогирски бискуп Вартоломије?
 В. Још не; да је срећом ту, он је и блажи и муд-
 рији! Овај владика Папски Петар једва се даје
 сносити! Дрска бискупина, која не види ни па-
 тријарха, ни властелу, ни цара. Страхујем! Сутра
 јавно чита мису на великом тргу и позвао цео
 двор. Палман с његовим Германцима не оставља
 га — лична царева стража па око бискупа! Бојим
 се народа, бојим се наглости царева!
 J. (Неодлучно) Ја сам ту.
 В. Наглост царева врло често и не чује вас. За то,
 превисока госпођо, страхујем.
 J. Белите да нас често и не чује цар(Уздахне. Мала
 пауза). Желела бих вам свима мало више духа
 и послушности. (Теодора се појави на вратима).
 А, наша сестра Теодора.

Појава 3

(Теодора и пребашњи)

- Т. Позвао ме теби ставилац.
 J. Имамо да ги саопштимо новост.

- Т. Знам. Семша у Етолији.
 Ј. Отпутовао.
 Т. Побегао од тебе и господина деспота.
 Ј. Он се жени.
 Т. И изума Томаниду Палеологову — па?
 Ј. И наш прељубазни деспот проси твоју руку.
 Т. Коју му ти намећеш.
 В. Превисока владико!
 Т. Бутите! И ви сте ми велики властелин царства...
 Ј. Теодоро!
 Т. Чујте, господине деспоте! отворите оба уха: моје вам руке не дам!
 Ј. (Планув). И кад заповедим ја!
 Т. И кад заповедиш ти и кад заповеди цар. Даље од мене деспоте! Вашу руку не примамо. (Прибе му љубазно). Али за то остајемо добри пријатељи, а ако хоћете, можда и — сродници.
 В. (Одахнув). Хвала Богу опростих је се. (Гласно). Молим превисоку владикү...
 Т. Да говорим јасније? А зашто не, тиче се и мене и вас. Ако сте вољни чути, одлучила сам дати руку вашем брату Угљеши.
 В. (Изненађено) Угљеши? Мрњавчевићу?
 Ј. Нашем великом логотету?
 Т. Јест, царевом великом логотету. Данас ћу цару приказати своју одлуку. Деспоте, поручите вашем прељубазном брату, да га, по његовој жељи, очекујемо! Ви му први однесите ту радосну вест.
 В. (Лукаво смешећи се) Познајете ли нашега брата, владико?
 Т. Толико не.
 В. Он није као ја... не очекуј од њега двојбе ни понизиности.
 Т. Ако буде муж, носим му послушност; не буде ли — ова слаба рука показиваће нам пут који нам ваља ходити. Пожурите се, деспоте. До виђења, драга моја сестро! (Оде).

Појава 4

(Јелена и Вукашин)

- Ј. Колика дрскост!
В. Одлучност.
Ј. Непопустљивост!
В. (Смешећи се). Ваша крв.
Ј. (Смешећи се). Моја крв — прекор или ласкање?
В. Ви знате, да се увек дивим величини вашег духа.
Ј. Прави Византинац! Деспоте! Мој се дух колеба.
Чини ми се падам.
В. Царице!
Ј. Не верујем више у своју моћ: рука непоуздана, око засенуто.
В. Напротив.
Ј. Кажем вам, да не видим ни довољно јасно, ни довољно далеко. Ви не опажете, пријатељу, али опадам ја.
В. Обмана.
Ј. Па онда, — и то нам је најтеже — опажа и цар.
В. Тренутна малаксалост, прените!
Ј. Сад тако често пожелим мир! Дух је царев још тако свеж; у полету, ја га једва сүстижем. Моја реч — хваљасте је у савету, а сад?
В. Смишљена и топла као увек.
Ј. Рекох, да сте Византинац. Не ласкајте ми! Цар слуша моје савете, ал' их превиђа! Ослободио рашку господу без нашег знања, зашто? Напушта грчке земље без моје воље, зашто? Световах му Рим, и сад? Ућутао се, не види и не чује нас, не тражи Јелену.
В. Потражиће вас!
Ј. Ћутите, ћутите са мном заједно. Животворна сила што бијаше у мени, није више ту. Роним се и падам — и Теодору, слабу жену једну, рођену сестру своју, не беше у стању да победи ваша самодржавна царица! Видите, деспоте, да смо прешли подне живота.

- В. Али сам ја ту да уставља залазак ваше моћи.
Ј. Вашу руку (Дотакне је). Хвала вам, деспоте (Падне у столицу, обори главу и за тренутак мисли. Појави се Душан).

Појава 5

- Вк. (Видевши цара) Император!
Д. (Улази дубоко замишљен. Видев деспота, да му знак да се удаљи. Вукашин се поклони и оде. Приђе царици). Јелена!
Ј. (Прибрав се, устане). Стефане!
Д. Ти патиш?
Ј. Клонуло.
Д. Знаш. Тишти те: опустошена Босна.
Ј. И то.
Д. Твоја наглост! Спаљена села туже се небу и оно се на те мршти. Не освојисмо Бобовца, не заробисмо кћер Стеванову, Јелисавету; истребљење народа, пустош земље, спомени су нашег жестоког рата.
Ј. Доста!
Д. И Бошњаци обрнуше леђа царству; наше ратовање устави се; вратисмо се с победом. Али с каквом?
Ј. Босну је ваљало казнити.
Д. Али не и сатрти, одбити народ од наше царске круне.
Ј. Којој никад не беху искрено одани.
Д. Али је поштоваху. А сад?
Ј. Ваља поћи на Угре.
Д. Они се на ново спремају на нас. Добоше да освете бана, да освете кћер ми Јелисавету. Повукох се у Ломницу, у Рудник. А из горе нападох на Угре. Беше то ужасан покољ; половину нагнасмо на Саву и потопише се. Очистисмо Мачву, освојисмо Београд. А сад? Диге Лудовик нову војну;

сила његова прети нашим границама. Пред нама је страشان рат.

Ј. Кога се не бојимо.

Д. Не! Обратисмо се папи да устави обеснога Лудовика. Непромишљен чини. Али, ... Иди у своје одаје и одмори се. Ти си уморна; потребан ти је мир.

Ј. А теби?

Д. Мени? У мени дише држава; починак мој, успора је власти. Ја морам ходити будан.

Ј. И ја.

Д. Поћи, до скорог виђења!

Ј. Ја остајем.

Д. (Одлучно). Рекох, одмори се!

Ј. Стефане!

Д. Учи се слушати!

Ј. (Жалостиво). Слушати?

Д. Доцније се спреми да примимо властелу из Требиња и Хума, која дође да нам изјави своју покорност. (Јелена оде. Душан, гледајући за њом). Велика жено! (Појаве се: Вратко, Оливер и Вукашин)

Појава 6

(Душан, Вратко, Оливер и Вукашин)

Д. Жељах говорити с вама господо! Јесте ли говорили с посланицима, које шиљасмо папи у Авињон?

Вр. О свему, по твојој заповести. И велики судија Божидар, и серешки кефалија Нестег, и Дамњан Которанин, сваки за се упитани, поричу.

Д. Ми тражимо благодатност, посредовање светог оца код угарскога краља. Жеља смо отклонити и други рат с Лудовиком, спасти северне области од пљачке и опустошавања необуздане угарске војске; то и ништа више.

Вр. Али лукави отац узбуни царство. Метеж свакога тренутка све већи. У цркви саблазан; међу светитељима међусобна вражда, раздор и гнев!

Вк. Ево папске буле, потписане 29. августа.

Д. Читајте нам!

Вк. (Погледа у акт и саопштава садржај) Папа при-
ма у своје крило господина цара.

О. То није тражено.

Д. (Оштро) Даље!

Вк. Утврђује присаједињење српске цркве католи-
чкој.

Вр. Што такође није тражено.

Д. Даље!

Вк. Наређује да се католички бискуп, опати, попови
и клирици врате на пребашња њихова места.

Д. Каква места?

Вк. (Слегнув раменом). Тако од речи до речи у па-
пиној посланици... Тражи повратак добара като-
личким црквама и слободу служења католичке
мисе.

Д. (Готово гневно). Још и то!

Вк. Шиљемо, вели, људе пуне страха божја и рев-
ности према божјем закону...

Д. (Планув). Људе пуне пакости; ревносне у пркосу
нашој царској вољи!

Вр. (Подноси свежањ хартија) Од свеосвештенога.
Сва папска писма епископима и архијепископима
Разије, Раоманије и Албаније.

Д. Метежник!

Ол. А ево и његових посланица мени, Дејану, Гојку,
Прељубу и Палману.

Д. И ти Инокентије усубујеш се у мој клир, моју
властелу. Да ли се ја обратих кардиналима, или
теби? Уска ти широка, царска цеста — тражиш,
оче, и странпутице? (Походавши мало, оштро).
Где су папини легати?

Вр. У народу... Служе мисе и говоре проповеди.

О. Не траже само цркве: служе где стигну: у пољу,
у граду, у тргу...

Вк. Палман и Германци готово не остављају бискупа Петра.

Вр. Последњи је час да се поврати спокојство и мир.

Д. (Ходе горе доле, гневани). Позовите нам одмах легате! Желимо с њима говорити! (Сви се удаље).

Двородржица (који се појави). Патријарх.

Душан оде на сусрет патријарху.

Појава 7

(Душан и Патријарх Сава)

Д. Једва нам и ти дође, свеосвештени. Твој благослов.

П. Благослов, од мене?

Д. Од мога патријарха.

П. Како бих био захвалан господу, да је још на патријаршком престолу, мој претходник, патријарх Јанађије. Што позвасте мене из моје пустиње? Уместо молитве, гледам саблазан и грех?

Д. Шта могу ја, свеосвештени?

П. Све! Једна твоја реч и црква ће славити мир.

Д. А царство?

П. Храниће Бог.

Д. Ја сам његов војник! Не рече ми тако црква, кад ми главу помаза?

П. Па црква и тражи тебе, и од тебе спокојство.

Д. Црква, која баца на нашу главу проклетство. Константинопољски анатемиса и нас и нашу државу. Питам: ко је рушилац мира: ја или он?

П. Обратимо му се још једном за благослов!

Д. Никад! Моја је црква слободна, исто тако висока и Богу угодна, као и Константинопољска. Чуј ме: срушићу Кантакузина, срушићу грчку патријаршију, срушићу цариградски престо, отећемо Цариград!

- П. Мир оружју, царе! Спокојство и ред у земљама српским! Скупи сву српску господу, око себе, око царског престола!
- Д. Доћи ће нам сви, кад будемо у Цариграду.
- П. Не, онда ће ти завидети, бојаће те се и сложити противу тебе.
- Д. Противу мене? Срушићу их, смрвићу их, и преко њихових костију наставити пут. Ја морам напрец!
- П. Напред — куда? Шта тражиш царе, даље иза граница твојих?
- Д. (Погружен). Шта тражим? Не знам. Око мене гледам сан, таштину, ништавни и лажни блеск! Загледам у душу, и на мене зјапи хавет празнине и пустоте... Размишљам, а растројство шикће као таласи укрштени и разуздани... Гледам у даљину, не видим ни краја, ни конца, видим само један блеск: престо цариградски.
- П. Охолост, коју мрзи Бог.
- Д. Ја те молим: благослови ме!
- П. Никад!
- Д. Онда идем сам... не треба ми благослова, ни твој, ни римски, ни константинопољски... идем сам! Не сам, са мном ће поћи благослов моје среће и ова моја неодољива мишица.
- П. Ти су путе, царе, и мрачни и стрменити. Остани у земљама свога народа: искупи га око свога престола, и ојачај га! Грци, Албанити, Латини, чим те срећа изневери, нису твоји. Зло се дели само са својим рођеним народом!
- Д. (У заносу, одлучно). Ни реч више, свеосвештени! Не видим ништа и не чујем ништа... према мном трепти Цариград!
- П. А преда мном светли Бог и не да да ти дајем благослов на благочастив град.
- Д. (Клонув у столицу). Зашто су моје војске тако малене? Ни трошан цариградски престо да распем у развалине његове! Вероломни Грци, непобедиви Турци! Беновљани, Млечићи, Угри... све неверно, све се наодрешило, устремило, све разјапило

облапорну челусти и зија на наше неутврђене границе. И папа (Повративши се из заноса, гротко скочи) Дођоше ли легати?

Двородржица (који је раније био ушао истајао) Велики господин Прибац!

Д. Из Прилишца? ((Изађе преда њ и дочека га на вратима. Прибац се појави, вођен под руку сином Лазаром. Душан га прихвати за другу руку, приведи и посади на своју столицу, примакавши је ближе средини.

Појава 8

(Прибац, Душан, Сава IV, Вратко)

Д. Толика доброта, старче! Прашташ ли цару?

Пр. Наше је послушност, а твоје праштање. Ми старци, који само дижемо и молимо се Богу, терет смо и својима, и земљи о коју се спотичемо, и цару!

Д. Ти си мој верни саветник (погледавши у Саву и Вратка) ви сте највећа господа царства ми.

Пр. Остарела и ослабела, спремна да положи власт, коју примише од Бога и од тебе. Хвала ти, царе, што ме походи у Прилишцу, што ми дође с војводама. Како си диван кад си благ, кад прашташ, кад си међу својима, у земљама својим! Шта хтедох рећи? Не срдеш се више на твога властелина Пришца?

Д. Љубазни и верни мој старче!

П. Твоју руку, царе! Ближе, ближе! Хоћу да је пољубим (Пољуби је и против воље царева).

Д. Не срди твога пријатеља.

П. (Преображен радошћу). Пријатељ? Реци још једном ту велику реч! Али не, не, довољно је! Подигао си ме, приближио ме к себи, ослободио, Је ли императоре, сад смемо говорити, говорити један другом срдачно?

Д. Срдачно, Припче.

П. Не питах за царицу. Опрости! Иза тебе предвидим
цео свет. Ала си диван, царе мој! Што нисам млад!
Шта рекох? Млад сам, млад сам ја. (Погледа
Лазара). Ево ти, императоре, Финикса, који узлеће
к теби из пепела мога! Сине, мој добри и мили
сине, родитељ сам ти ја, а отац — цар! А сад,
ако хоће господин цар, удаљи се и чекај ме
тамо на вратима (Лазар одлази, а он га прати
очима докле не замакне). Божја рука нек' је над
тобом (Цару). Поклањам ти га!

Д. Он је наш син.

Пр. Веран послушник твојих заповести (После поду-
жег ћутања). Али, господине царе, реци, нашто су
ти ове лепе столице? (Цар да знак да седну сви,
што и он учини). Тако, а сад (чује се напољу ве-
лики жагор). Какав је то метеж? (Са срџбом) Ко
се усубује узнемиравати императора у кући њего-
вој?

Појава 9

(Лазар и пређашњи)

Л. Војводе и с њима многа властела царства сузбише
народ који наваливаше на двор и сад војводе.
Траже да виде императора.

Пр. Војводе? Они се усубују од цара „тражити“?

Д. Нека убу! Саслушајте их! Одох да се спреим за
дочек легата.

Појава 10

(Војводе и пређашњи, осим цара. Војводе, улазећи,
опасују оружје и полагају пред Враткове ноге)

Вр. Бацате оружје, које вам даде цар?

П. Непокорност!

Вр. Главари војске, и такав чин!

Птрх. Хулити заклетву, коју положисте помазанику?

Пр. (Усправивши се). На колена!

БМ. Прогонство и смрт, на колена не! Где је изгубљено све, искупилац је смрт! Сузбисмо народну узбуну. Поразисмо метежнике и сад — бацамо од себе клонуле орлове.

Вр. Шта вам је криво, господо; жели чути царство.

Ал. Шта нам је криво? Све! Опустошена села босанска, савез с Турцима, са Орханом.

БМ. (Живо). Наши посланици Орхану платише главама близу Родоста! Епирски деспот Никифор, без милосрђа поби их све. Још и данас живи тај опаки Кантакузинов зет, а ми овде седимо, презрени и понижени.

Ал. (Живо) Владалци царства одмећу се, наред заш'о по земљама грчким. Не викасмо ли: Шта ће савез са Јованом Палеологом у Солуну? Изневери Грк, и цар с превисоком госпођом царицом вратио се, вратио, како?

Пр. Није ваше мерити, кораке нашега господина цара!

Б. М. Није! А чија је крв, која се просу за тог неверног Палеологића Јована? Је ли морао бити пораз казнаца Бориловића? Зашто навлачити опаке Турке на границе наше? Толики погибао, толико робље!

А. И све то послушно гледасмо, гледасмо и трписмо, послушни господину цару.

БМ. И послушност има својих граница. Довде и даље не! Положисмо оружје и сад молимо смрт!

Сви. Смрт!

Пр. Таку ружњу реч усубујете се изустиги у овим светим одајама? Руци господина Вратка и моли опроштај!

БМ. Одавна наше главе нису на раменима нашим! Ми их се одричемо. За овакав живот, не требају нам!

А. Ми и не живимо, оче? Шта тражиш од ових умр-лаца? Императору, враћамо оружје славе, које нам повери, а молимо те на коленима (Клекне) покљо-ни нам целатову секиру.

(Настане за тренутак ћутање. Појави се Душан, с круном и плаштом, праћен почасном стражом. Чувши последње речи, застане упрвци озбиљан поглед у војводе).

Прб. (Полагано, ослањајући се на ручице, од столи-це, устане, стане усправо, к цару). Не гледај их, не слушај их, многомоћни царе! То је наша крв, нагла и несавитљива! Упорна, али и истинита! Сти-шаће је тешка времена, напрезања и патње, и он-да ће постати тиша и опрезнија, блажа али и лу-кавија. Милост просим за њих! (К. Б. Младено-вићу и дружини). На колена упорници!

БМ. А папини посланици?

Вр. Легати ће бити, па отићи.

Ал. Ко јамчи?

Д. (Одлучно) Цар!

Пр. (Уставши). Велико је искушење, јунаци; стрпи-мо се и Господ ће опет повратити мир и славу нашој цркви. (К цару). Опрости им, императоре! Они су твоја крв! Чујте ме, децо, чујте старога Пришца који вас моли, који вас преклиње: верујте цару, слушајте цара, љубите цара!

БМ. И љубимо и слушамо, господине Припче; дајемо главу, дајемо све, али — не дамо — веру наших отаца, не трпимо Латине у земљама нашим; биће-мо се и с Грцима и Угрима, и са Орханом и Омур бегом, бићемо се с целим светом, али — папине легате не трпимо у земљама нашим!

Д. (Жестоко). Доста!

Двордр. (Појави се). Посланици из Авињона.

Д. (Са жестином). Папини легати? Нека уђу! (Дворд оде)

Појава 11

(Бискуп Петар и пребашњи. Сви заузму овакав положај: лево на столици цар, до њега Вратко, по даље на средини Прибац, иза њега војводе. Око Враткових ногу оружје, које положише војводе.)

БП. (Ушав, врло се поносно поклони цару, стане, не пришавши му.) У име свете апостолске цркве поздрављам краља од Рације.

Пр. Цара Срба, Грка и Албанита!

П. Рекох, како гласи заповест најсветијега оца, папе Иноћентија VI.

Вр. Папи је саопштен наш проглас царства.

П. Саопштен, али не получен и његов најсветији и најблагодатнији благослов. Преузвишени краљу!

Вр. Реците: императоре!

Пт. Не, до год се неблагоприятна јерес не уклони из краљевства Рације. И за то добосмо ми, посланство светога оца папе, да очистимо земљу српску од богомрске јереси и да повратимо чисту еванђелску веру свете цркве римске, којој је глава једини намесник Христов на земљи, најсветији отац папа Иноћентије VI.

Д. Само не у границама нашега царства. Доказ вам је свеосвештени, који седи до нашега престола.

П. И који ће, ако и даље остане упоран, бити низврнут! (Погледав охоло у патријарха).

Д. Противно нашој царској вољи?

П. Твоја воља, краљу, не сме никад бити противна вољи светога оца папе у Авињону.

Д. Зар има на земљи какве воље и изнад царева?

П. Има једна само — небеска и том располаже папа.

Д. И у мојој земљи?

П. Твоја је земља његова. Твоју власт, пошто те благословом својим утврди на престолу, примићеш из његове руке.

Д. Ми смо на царство крунисани!

П. Круну ти даде јеретички клир.

- Д. Клир мојега царства, моје свете Христове цркве, којој је глава наш свеосвештени патријарх Сава IV.
- П. Кога римска црква не познаје.
- Д. Ал' признајем ја ...
- П. (И не слушајући га). Па ни црква Консантинопољска.
- Д. Којој смо, непослушној, укратили власт у нашим земљама. И као што смо православну грчку цркву удаљили, тако ћемо показати пут и неправославној римској цркви, и свакој цркви, која нам не доноси мир. Свети отац тражи власт ...
- П. Само ону, која му по божјем праву припада! ...
- Д. Која је моја и ни мало немамо воље делити је ни с ким, па ни с римском црквом.
- П. Црквом, којој ваља понизно да служиш!
- Д. (Устане, оштро). Коју бацам од себе и од свога народа!
- П. Краљу!
- Д. Попе!
- П. Таку реч, нама, епископу римске цркве?
- Д. Охоли нехришћанину без скромности и страха божјега!
- П. Зар не стрепите од гнева светова оца авињонског?
- Д. Бесрамници!
- П. (Мекше). Милостиви краљу!
- Д. Бестидници!
- П. (Још мекше). Императоре!
- Д. Безбожници!
- П. Милост!
- Д. (Обрнув се Вукашину). Изведите овог недостојног посланика папског из нашег императорског двора и одмах испратите из граница царства ми! Подајте му велику пратњу која му пристоји — све латинске попове, који се без наше воље уселише у села и тргове! С Богом свети оче, с Богом! Пожурите се да однесете радосне гласи твоме (иронично) најсветијем господину оцу папи у Авињону!

(Вукашин узме пораженог и збуњеног бискупа под руку и изведе га напоље).

Сви: Живео цар!

БМ. (И остала дружина полете к цару и падну, пред њим на колена). Господине наш!

Ал. Царе наш!

ЗВ. Радитељу наш!

БР. Пружи нам руку, допусти да ти целивамо скут!

Ал. Ми смо твоји: ти си на веке наш: господине, царе, императоре! (Сви докопају сабље што су положене пред Вратковим ногама).

БМ. Не дамо наших мачева! Пашемо их, ми, недостојни твоји синови!

Д. (Гануто). Моје драге војводе.

Ал. Твоје упорне, тврдоглаве војводе.

БМ. Које се кају и моле да им опростиш.

Д. Децо моја!

Приб. (Устане, радосно). Казах ти, царе, твоја крв, нагла и упорна. Рекох ли вам, децо, љубите вашег цара!

Сви. (Потегну маче из корица). Љубимо и гинемо за нашега цара. Живео цар!

Д. (Показав на југ). На Цариград?

Војводе (Громко). На Цариград!

Појава 12

(Царица с краљем Урошем и Милицом и пређашњима)

Јел. (Дође журно, уплашено). Метеж? Узбуна? Око тебе, око мога цара?

Д. Не бој се, Јелена! Стани до мене. Ходи и ти, сине!

Сава. Бог нам посла мир, превисока госпођо.

Пр. И љубав и послушност. (Војводе љубе руку царици).

Ј. Шта то значи, господо?

Д. Да су од данас твоји добри синови.

БМ. Царице, добра мати наша, ми смо твоја стража,
твој штит?

В. (Тихо Оливеру). А ми?

Ол. (Исто тако немо). Стрпљење! Доћи ће опет и на
нас ред.

Вук. Ти си увек био мудар.

Ол. А ти лукав.

В. Савез остаје.

Ол. Остаје.

В. Онда, на даљи посао.

Д. Милице, приђи цару! (Милица, плашљиво, приђе).
Ти си наше добро дете, тобом се поносе царица и
цар и отац, Вратко.

Војводе. Цео двор!

Д. Реци ти мени: би ли ти могла отказати цару кад
би те нешто лепо замолио?

М. (Оборив главу, стидно). Не бих!

Д. А ти, Лазаре?

Л. (Појави се на средину из гомиле). Ни ја.

Д. Ходите обоје овамо! (Приђу му). У руку! Приђите
руци царици! У руку оца Вратка, па старину
Принца ... Тако, сад станите тамо код царице!

Вр. Шта чиниш то, господине царе?

Д. Делим радост, мој велики господине суплемениче,
мој саветниче. Наш драги Прибац стар је, слаб:
Како самохрана да га пустимо у Прилипац?

Пр. Тако је, велики царе.

Д. Је ли право да га и даље лишавамо љубави си-
новље? Реци, мој велики рођаче, је ли племенита
крв ових Хребељановића?

Вр. Господине царе ...

Д. Јесу ли велика господа они који ћуте, али племе-
нито раде?

Вр. (Незадовољно) Господине мој!

Д. Допушташ ли да наша Немањића крв ...

В. (Упорно). Силни императоре!

Д. Ти најстарија глава у Немањићима ...

В. Тако ограничена ...

Д. Тако умна! Шта бих ја, шта би царица, да није твоје многукушане мудрости? Дозвољаваш ли да заповедамо: да Милица прими руку Лазареву? (Лазару) Моли га! (Лазар приђе Вратку).

Вр. (Погледа Лазара мрко, па одлучно узме га за руку. Приђе Милице, која је поред царице па се заклања за њезина леђа, узме и њу за руку. Обадвоје одведе пред Припца). Ево ти, деце, благослови их!

Пр. (Пољубивши их). Децо моја мила! Љубите се, па ћете сретно поживети на земљи! Пошгујте цара, љубите царицу! (Младенци приђу руци цару, па царици, па патријарху).

Птрх. Да сте благословени на славу и царству и цркви!

Настане жив, весео говор међу господом и здрављење.

Д. (Патријарху). Јеси ли задовољан данас са мном, свеосвештени?

Птрх. (Задовољно смешећи се). Црква данас ликује!

Д. Можеш ли ми дати благослова?

Птрх. (Благосиљајући га). Да си благословен, с пре високом госпођом царицом и благочастивим нашим краљем Урошем! ... (Чује се звоно). Пођимо у цркву да се помолимо Богу.

Д. (Свечаним гласом свима). А затим ћемо сви заједно прославити данашњи радосни дан, дан мира црквенога, дан помирења и слоге, која тако ретко слази међу нас, љубазна моја господа!

Цар с царицом и краљем пође к цркви, за њима Вратко и Прибац, кога с једне и друге стране придр-

жавају Лазар и Милица. За овима Оливер и Вукашин, а најзад војводе. Упуте се к средини, кроз сводове, који воде задњим великим вратима, кад је цела пратња у ходу.

Завеса пада, лагано.

27. септембра, 1887.

М. П. Шапчанин

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

- АША — чохани покривач испод седла
БОЛТА — трговачка радња, дућан
ВАСИЛЕВС (БАСИЛЕУС)— грч. краљ
ВЕСТИЈАР — трговац хаљинама. хаљинар; надзорник свештеничких одежда и црквених ствари
ДАСКАЛ — учитељ, наставник
ЕМОХИЈАР — пехарник
КАЗНАЦ — достојанственик у средњовековној Србији и Босни који се бринуо о скупљању пореза и државних прихода; сеоски главар, кнез
КЕФАЛИЈА — у српској средњовековној држави: поглавар, старешина града (поглавито војно-политичка личност)
ЛОГОТЕТ — владарев саветник, дворанин на двору српских средњовековних владара који је имао компетенције и у цркви
МАЗДА — казна
МЕРОПАХ — врста сељака у средњовековној Србији
ОРАР — дуга уска трака што је православни ђакони носе преко левог рамена
ОТРОК — кмет, слуга
ПАНАГИЈА — у православној цркви: напрсник, икона Христа или Богородице коју архијереј поред крста носи о ланцу на грудима

- ПЕРПАР** — црногорски новац
ПОМАЗАН — круписан, помазан светим миром
ПОРФИРОРОДНИ (ПОРФИРОГЕНЕТ) — „онај који се родио у пурпурној дворани, „законит цар“ (израз дошао од обичаја да се византијске царице порабају у „пурпурној дворани“ царске палате)
ПРОКИМЕН — у православној цркви: кратак стих, изабран из псалама Давидових који се пева пред читањем апостола и еванђеља
ПРОТО — грч. први, предњи
СЕБАСТОС — грч. узвишен, царски
СЕБАСТ — назив за судију у старој српској држави
СЕВАСТОКРАТОР — у средњем веку (у Византији и Србији) титула високих државних великодостојника, заповедник једног дела војске
СКЕРЛЕТ — отворено црвена боја; тканина скерлетне боје
ТЕШЊАР — мала просторија, теснац
УЛЈАК — гласоноша, поштар
ХАЗНА — благајна, ризница
ХАРТУЛАРИЈЕ — архивар на епископском двору
ХИПОКОМОС — коњушар
(Х)ОМОФОР — нарамник, део одежде православних архијереја који се носи преко рамена и без којег се не може вршити ни један богослужбени чин
ЧАУШ — оглашивач наредби власти

ПОГОВОР

МИЛОРАД ПОПОВИЋ ШАПЧАНИН (7. VII 1847, Шабац — 14. II 1895, Београд), књижевник, значајан и плодан уметнички стваралац, радио је на пољу литературе више од тридесет година. Огледао се у скоро свим књижевним жанровима од лирских песама (збирка *Жубори и вихори*), преко епских спева (*Невеста Љугице Богдана, Монах, Краљево звоно*), приповедака (шест свезака), до историјских драма са националном тематиком (*Задужбина цара Лазара, Богумили, Душан Силни, Милош у Латинима, Зиданье Раванице*), путописа и обимног преводилачког рада. Интересовао се и педагошким питањима објављујући расправе и чланке из области школске наставе.

Највеће заслуге, међутим, имао је за развитак и унапређење Народног позоришта у Београду посветивши му добар део свога живота, прво као одборник, затим секретар, заменик управитеља, управник и писац позоришних комада.

Основну народну школу учи у родном Шапцу, а немачку у Иригу, гимназију у Новом Саду и Сремским Карловцима, а богословију у Београду. По свршетку богословских наука српска влада га упућује у Аустрију и Немачку да проучи устројство тамошњих основних и учитељских школа, али он свој боравак користи и за упознавање са светским позориш-

ним сценама. Од 1861. до 1865. године био је у црквеној служби као бележник Шабачке конзисторије и писар Шабачке епархије. Годину дана је учитељ у Шабачкој гимназији, а у Шапцу се и жени Милком Лазаревићевом, сестром српског приповедача Лазе К. Лазаревића. У Министарству просвете у Београду је од 1866. године, прво као писар, па секретар и од тада је учествовао у свим акцијама за оснивање Народног позоришта и подизање зграде. Од 1866. до 1871. је секретар и члан иницијативног и радног позоришног одбора, а од 1876. члан Књижевно-уметничког одбора са Јованом Бошковићем и Филипом Христићем. После управе Милана Симића и привремене управе Јована Бошковића, бива постављен за сталног управитеља 1. марта 1880. године. Ту је дужност вршио све до 1893. када је као „дворски и владин човек“ постављен за администратора цивилне листе и крунских добара. На овом положају се задржао до смрти 1895. године.

На сцени Народног позоришта у Београду играни су следећи Шапчанинови комади: *Источно питање*, шаљива игра у једном чину, премијера 15. II 1869, редитељ Л. Поповић; *Човек без срца*, драма из нашег друштвеног живота у три чина с певањем, премијера 6. V 1870, редитељ А. Бачвански; *Милош у Латинима*, историјска слика у једном чину, премијера 13. I 1884, редитељ Т. Јовановић; *Госпођица као сељанка*, комедија у четири чина, премијера 16. I 1888, редитељи Б. Рајковић и С. Тодоровић; *Богумили*, драма у четири чина с предигром, премијера 7. X 1889, редитељ Т. Јовановић; *Душан Силни*, драма у пет чинова, премијера 14. IV 1890, редитељ Т. Јовановић и *Задужбина*, слика из српске прошлости с певањем у стиховима, премијера 23. III 1891, редитељ М. Цветић.

Драма *Душан Силни* изведена је премијерно у суботу 14. априла 1890. године у режији Тоше Јовановића и уз музику Даворина Јенка. Репризно је изведена још само једанпут и то сутрадан, у недељу 15. априла и ту се завршава сценски живот ове Шап-

чанинове драме, уколико не рачунамо и извођење једне слике из трећег чина 15. јуна 1896. године. Рукопис ове своје историјске драме у пет чинова завршио је 27. септембра 1887. године на Источном Врачару, како је сам забележио, а прерађивао га је, дотеривао и преписивао следеће три године до приказивања на позорници, четири или пет пута. У Музеју позоришне уметности Србије сачуван је оригинал рукописа драме *Душан Силни* (Инв. бр. 17153-2) и један препис са оригинала са поднасловом позоришна игра у пет чинова (Инв. бр. 17158). Једна од верзија преписа се, такође, чува у архиву Народног позоришта.

Позоришна и књижевна јавност била је заинтересована за ову Шапчанинову драму од часа кад ју је написао и била нестрпљива да је види на позорници, а занимање је појачано још више када је Управа Позоришта 1888. године добила и комад *Душан*, познатог глумца и редитеља Милоша Цветића. Исте године када је приказан Шапчанинов *Душан Силни*, већ следеће сезоне 13. октобра 1890. године премијерно је изведен Цветићев *Душан*, доживевши неупоредиво већи успех, што допуњује и податак да се одржао на сцени Народног позоришта више од две деценије. Цветић је успех својих драма свакако дуговао свом дубоком познавању позоришта, нарочито извођачких могућности и сценских слабости историјске драме и вероватно је његова популарност допринела, добрим делом, скидањем са репертоара Шапчаниновог комада после само два извођења.

Премијера *Душана Силног* пропраћена је у штампаним завидним публицитетом и опширним приказима који су се више бавили, и то врло критично, литерарним вредностима Шапчаниновог текста, а мање извођачких ансамблом и другим елементима и вредностима сценског извођења. Једно је сигурно, ни публика ни критика није била наклоњена писцу који ставља сопствени комад на репертоар позоришта чији је управник.

Позоришни рецензент „Народног дневника“¹ чак у пет наставака се веома опширно бави комадом, прво упознајући читаоце са садржином овог драмског списа. Потом закључује да је писац историјски верно „нацртао како домаћи живот српски у доба Душана, тако и политичке околности“. За радњу каже да се од почетка до краја развија природно, а да су карактери изведени доследно. Хвали и глуму и режију, а посебно нове историјске костиме, оружје и декорацију. Али, већ у следећим бројевима „Народног дневника“² чују се много критичнији тонови. Прво се замера писцу што је свој комад назвао „позоришном игром,“ (претпостављамо да је ово резултат каснијих прерада), а затим недостатак радње, уместо које се на позорници чују само дуги и досадни извештаји о њој и понављање два иста драмска заплета, али са различитим расплетом. Овај рецензент сматра да драма није чак ни историјски тачно заснована, говори о лошој карактеризацији ликова и оштро замера писцу употребу неких језички неприкладних израза. Међутим, и он хвали лепоту и раскош гардеробе и декорације³, али сматра да су новчани издаци ипак били непотребни и претерани. Мишљења је да је игра глумца била врло добра и издваја Милорада Гавриловића, Милку Гргурову, Милоша Цветића, Бурку Рајковића, Светислава Динуловића и Саву Тодоровића.⁴

Трећа, веома опширна рецензија у листу „Домовина“⁵ је крајње негативна и сасвим подруглива. Аутор приказа нема лепе речи за писца, комад назива трагикомедијом, а ликове карикатурама. Међутим, у овој истој „Домовини“, као и у поменутом „Народном дневнику“, занимљиво је, већ у следећем броју,⁶ уз напомену уредништва да радо уступа место различитим мишљењима, а да је на публици и гледаоцима „да оцене и изреку свој суд“, налазимо оцену да је „ова савесно и брижљиво израђена драма, добит за нашу књижевност и наше позориште“.

Шапчанинова драма *Душан Силни* није нашла своје место у штампаној драмској литератури. По-

четком осамдесетих година прошлог века историјска драма у Срба добила је велики замах захваљујући „некњижевним чиниоцима“⁷ и подстицајима, као што су проглашавање Србије за краљевину (1882), прослава петстогодишњице Косовске битке (1889) и зачеци идеје о Великој Србији. Појава Шапчанинова у драмској литератури пада у време постепеног слабења и одумирања историјске драме и припада струји сиромашнијој књижевним вредностима, која се претварала у спектакл, патриотску фразу и понављање ранијих модела.

Шапчаниновим драмама свакако припада место у српској драмској баштини, а да би се вредновале, заслужују бар да буду прочитане. Објављивањем *Душана Силног*⁸ и осталих нештампаних драмских дела из наше прошлости Музеј позоришне уметности Србије сматра да исправља ове књижевно-историјске пропусте.

Приређивач се одлучио за прву, оригиналну верзију рукописа коју прате и занимљиве пишчеве белешке⁹ по студијама „Руварчевим и Флодинског“ које сведоче о озбиљним припремама и студијама Шапчаниновим у раду на драми.

ОЛГА МАРКОВИЋ

Напомене

¹ Аноним, Позориште, Душан Силни, *Народни дневник*, бр. 85. и 86; 18. и 19. април 1890.

² Мил-н., Позориште, Душан Силни, *Народни дневник*, бр. 87, 88. и 89; 20, 21. и 22. април 1890.

³ Нови костими, декорације, оружје, инсигније и друге ствари управа позоришта наручила је у Пешти у нади да ће користити и за друге историјске комаде. Позоришни одбор нашао је, стога, за умесно и за право да се повисе цене улазница за први низ представа „Душана Силног“.

⁴ Плакат представе „Душан Силни“ није сачуван и немогуће је било реконструисати поделу.

⁵ Антнис. Народно позориште. (Г. Шапчанинов „Душан силни“), *Домовина*, 84, 18. април 1890, стр. 2

⁶ Аноним, Народно позориште, *Домовина*, 85, 19. април 1890, стр. 3.

⁷ Марта Фрајнд, Историјска драма XIX века, I, Нолит Београд.

⁸ У листу *Коло*, бр. 38, 16. IV 1890. штампан је III чин „Душана Силног“.

⁹ Музеј позоришне уметности Србије, Инв. бр. 17153-1.

Издавач
Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Одговорни уредник
Миодраг Букић, директор

Главни уредник
др Зоран Т. Јовановић

Приредила за штампу
Олга Марковић

Ликовно-техничко решење
Ново Чогурић

Штампа
ГИП „Нови дани“, Војводе Бране 13

Тираж: 500 примерака

Књига изашла из штампе:
априла 1995.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2—2

ПОПОВИЋ ШАПЧАНИН, Милорад

Душан Силни : драма у пет чинова / Милорад Поповић Шапчанин. — Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 1995 (Београд : Нови дани). — 128 стр. ; 15 см. — (Библиотека Драмска баштина. Нова серија ; коло 2, књ. 1)

Тираж 500. — Стр. 121—125 : Поговор / Олга Марковић. — Речник мање познатих речи : стр. 119—120.

886.1/.2.09—2

а) Поповић-Шапчанин, Милорад (1847—1895) —
„Душан Силни“
ИД=36752652

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

НОВА СЕРИЈА

ДРУГО КОЛО

Књига 1

Милорад Поповић Шапчанин
ДУШАН СИЛНИ

Књига 2

Милорад Поповић Шапчанин
ГОСПОБИЦА КАО СЕЉАНКА

Књига 3

Милорад Поповић Шапчанин
ТРНОВА КРУНА

Књига 4

Мита Поповић
КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5

Светислав Бурђевић
ЛАЖНА ИСПРАВА

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ДРУГО КОЛО

Књига 1

Милорад Поповић Шапчанин
ДУШАН СИЛНИ

Књига 2

Милорад Поповић Шапчанин
ГОСПОБИЦА КАО СЕЉАНКА

Књига 3

Милорад Поповић Шапчанин
ТРНОВА КРУНА

Књига 4

Мита Поповић
КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5

Светислав Бурђевић
ЛАЖНА ИСПРАВА